

**ΚΕΙΜΕΝΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

Τεύχος Α΄

**Α΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
3ος τόμος**

**Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό
Ινστιτούτο
Κώστας Μπαλάσκας,
Σύμβουλος Π. Ι.**

**Επιμέλεια Έκδοσης
Πολυτίμη Γκέκα**

**Επιμέλεια εξωφύλλου:
Βάσω Αβραμοπούλου**

**Εικόνα εξωφύλλου:
Νίκος Χατζηκυριάκος – Γκίκας
(1906–1994), Μάντρες στην Ύδρα**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

***Ομάδα Εργασίας Υπουργείου
Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και
Θρησκευμάτων***

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**ΚΕΙΜΕΝΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

**Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Δ. ΚΑΡΒΕΛΗΣ
Χ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Κ. ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ
Γ. ΠΑΓΑΝΟΣ
Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ**

3ος ΤΟΜΟΣ

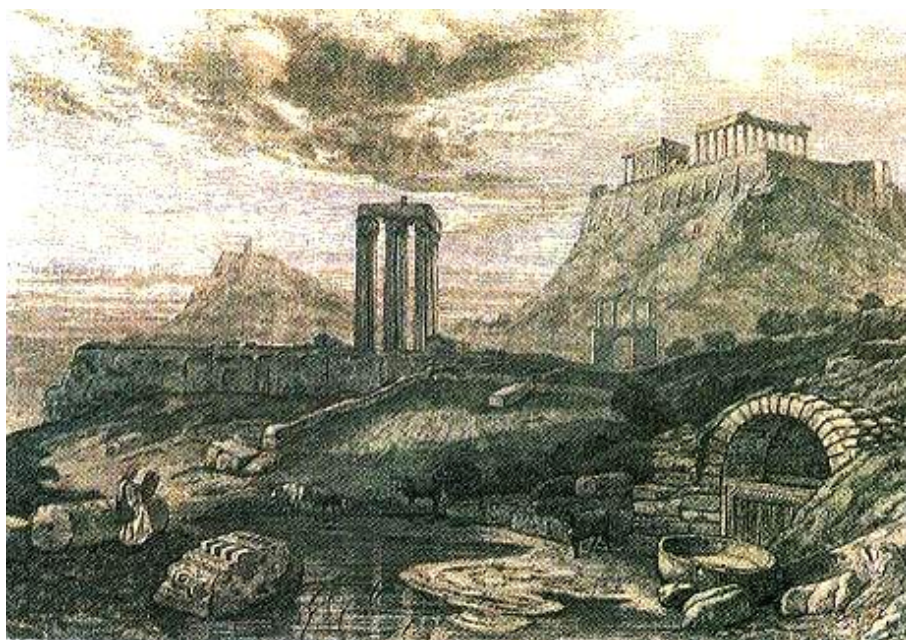
**ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
(1669 - 1830)**

**Λαϊκές αφηγήσεις
Άνθη Ευλαβείας
Εκκλησιαστική Ρητορική
νεοελληνικός Διαφωτισμός
Πρόδρομοι
Απομνημονεύματα**

Ο Παρθενώνας και το Ερέχθειο

Οι στύλοι του Ολυμπίου Διός και η Ακρόπολη

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1669 -1830)

Κατά την περίοδο αυτή αρχίζει η αφύπνιση του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού. Ο 18ος αι. και οι αρχές του 19ου είναι η εποχή των Φαναριωτών και του νεοελληνικού διαφωτισμού. Μετά το 1779 αναπτύσσεται μεσαία αστική τάξη, ο νεοελληνικός διαφωτισμός διανύει τη φάση της ακμής του και διαμορφώνεται η φαναριώτικη ποίηση.

Ανθολογούμενα κείμενα της περιόδου: Λαϊκές αφηγήσεις, Άνθη ευλαβείας, εκκλησιαστική ρητορική, Νεοελληνικός διαφωτισμός, Οι Πρόδρομοι, (Βηλαράς, Χριστόπουλος), Απομνημονεύματα.

Ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός

Διαφωτισμό καλούμε μια συγκεκριμένη ιδεολογική κίνηση στην Ευρώπη, που προώθησε την πνευματική και πολιτική απελευθέρωση του ανθρώπου. Ξεκίνησε από τη φιλοσοφία του Τζων Λοκ, αναπτύχθηκε στη Γαλλία κι από εκεί διαδόθηκε στην Ευρώπη το 18ο αι. Ο Διαφωτισμός είναι κίνημα αισιόδοξο, γιατί βασίζεται στην πίστη ότι η διάνοια έχει απεριόριστη ικανότητα να εξελιχτεί, για να πραγματοποιήσει τον ύψιστο σκοπό της ζωής, την ευτυχία του ανθρώπου.

Οι βασικές ιδέες του διαφωτισμού συνοψίζονται ως εξής: «Πίστη στη δύναμη του ορθού λόγου, στην εξελξιμότητα του ανθρώπου, στην πρόοδο και στη

**δυνατότητα της ευτυχίας· ο
διαφωτισμός είναι αισιόδοξος·
αποδίδει, κατά συνέπεια, ιδιαίζουσα
σημασία στα θέματα της αγωγής·
προάγει τις ζωντανές γλώσσες και
ιδιαίτερα τα εθνικά ιδιώματα, σε
βάρος των νεκρών γλωσσών,
καλλιεργεί την ελεύθερη κριτική
έρευνα, τη γνώση του φυσικού
κόσμου, κηρύσσει την
ανεξιθρησκεία, διδάσκει την
αξιοπρέπεια του κάθε ανθρώπου.
Για το διαφωτισμό ο ορθός λόγος
είναι ισχυρότερος από
οποιαδήποτε παράδοση και
οποιαδήποτε αυθεντία· το πείραμα
νικά την παράδοση και εξασφαλίζει
τη γνώση του φυσικού κόσμου».¹**

**1. Κ.Θ. Δημαράς, Νεοελληνικός
Διαφωτισμός, εκδ. Ερμής, Αθήνα
1977, σ. 6.**

Η στάση του διαφωτισμού απέναντι στην αρχαιότητα είναι αρνητική και θετική. Αρνητική, γιατί, βασισμένος στα επιτεύγματα των νεοτέρων, καταδικάζει κάθε παρελθόν. Από αυτή τη στάση προέκυψε το πνεύμα της ελευθεροφροσύνης και της ανανέωσης που τον διακρίνει. Θετική, γιατί θεώρησε τον αρχαίο (κλασικό) κόσμο ως πρότυπο της ελεύθερης σκέψης και της αξιοπρέπειας του ατόμου, σε αντίθεση με το Μεσαίωνα. Η στάση αυτή είχε ως συνέπεια α) την ανάπτυξη της αρχαιολογίας και των κλασικών σπουδών, και β) την εμφάνιση του νεοκλασικισμού στην τέχνη και στη λογοτεχνία.

Ο νεοελληνικός διαφωτισμός

Μέσω των εμπόρων, των λογίων της διασποράς και των Φαναριωτών ο διαφωτισμός επηρέασε το 18ο αι. και την ελληνική σκέψη και φανερώθηκε με τη μορφή ποικίλων πνευματικών δραστηριοτήτων στις παραδουνάβιες, αρχικά, ηγεμονίες. Οι δραστηριότητες αυτές είχαν ως συνέπεια τη γενική προαγωγή του ελληνισμού και προετοίμασαν την ελληνική επανάσταση.

Ο νεοελληνικός διαφωτισμός εξελίσσεται σε τρεις περιόδους, που αντιστοιχούν στις περιόδους της γαλλικής παιδείας.

Α' (προδρομική) περίοδος: Καλύπτει το χρονικό διάστημα πριν από τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) κι εκδηλώνεται με

την προβολή του ονόματος του Βολταίρου, που όλο το 18ο αι. θεωρήθηκε από τους προοδευτικούς φιλελεύθερους συγγραφείς ως σύμβολο της ελευθεροφροσύνης. Στην περίοδο αυτή ανήκουν ο Θωμάς Μανδαράσης, ο Ευγένιος Βούλγαρης και ο Ιώσηπος Μοισιόδακας, που με την Απολογία του εκφράζει καλύτερα από κάθε άλλο έργο το πνεύμα της εποχής.

Β' περίοδος: Κατά την περίοδο αυτή ο νεοελληνικός διαφωτισμός επηρεάστηκε από τη Γαλλική Εγκυκλοπαίδεια, ένα τεράστιο συλλογικό έργο που συντάχτηκε με την εποπτεία του Ντιντερό και αποθησαύρισε όλη την ευρωπαϊκή σοφία. Κύριος εκπρόσωπος της περιόδου είναι ο Δημ. Καταρτζής. Στον κύκλο του ανήκουν ο Ρήγας

**Βελεστινλής και οι Δανιήλ
Φιλιππίδης και Γρηγόριος
Κωνσταντάς, συγγραφείς της
Γεωγραφίας.**

**Γ' περίοδος: Κατά την περίοδο
αυτή επηρεάζεται από την κίνηση
των ιδεολόγων, την ομάδα δηλαδή
των Γάλλων διανοουμένων που
ήταν προσηλωμένοι στις αρχές της
ελευθερίας και της ισότητας, αλλά
αποδοκίμαζε τη χρήση βίας για την
εφαρμογή τους. Από τις αρχές αυ-
τές επηρεάστηκε και ο Αδ. Κοραής,
που αφιέρωσε όλες του τις δυνά-
μεις κατά την προεπαναστατική
περίοδο και κατά τη διάρκεια της
Επανάστασης για το φωτισμό του
Γένους. Στην εποχή του η ελληνική
παιδεία βρίσκεται σε μεγάλη άνοδο.**

Η λογοτεχνία κατά την τρίτη περίοδο

Κατά την τρίτη περίοδο ο λατινοκρατούμενος ελληνισμός περιορίζεται κυρίως στα Επτάνησα και για σύντομο χρονικό διάστημα (1684 - 1714) στην Πελοπόννησο. Ο ρόλος του ελληνισμού της διασποράς διαφοροποιείται. Οι Έλληνες το 15ο αι. δίδασκαν την αρχαιότητα, ενώ το 18ο αι. η Ευρώπη αποτελεί την πηγή της σοφίας και των νέων ιδεών. Το βάρος πέφτει τώρα στον τουρκοκρατούμενο ελληνισμό, όπου, μετά το 1669 κυρίως, ιδρύονται σχολεία και αναπτύσσεται ουσιαστικότερη πνευματική κίνηση με κέντρο την Κωνσταντινούπολη και τις αυλές των παραδουνάβιων ηγεμονιών στο Βουκουρέστι και στο Ιάσιο.

Οι ιστορικοί της νεοελληνικής λογοτεχνίας χωρίζουν συνήθως την περίοδο αυτή σε δύο φάσεις: I. 1669-1774 και II. 1774-1821. Το 1774, όπως ξέρουμε από την ιστορία, υπογράφηκε η ρωσοτουρκική συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, που έδωσε πολλά προνόμια στους υπόδουλους Έλληνες. Μετά το 1774 συντελούνται πολλές αλλαγές στο χώρο του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού. Σημειώνουμε τις πιο σημαντικές:

1) Διαμορφώνεται μεσαία αστική τάξη που ανθεί οικονομικά. Ιδρύονται εμπορικές συντροφίες και συνεταιρισμοί, των οποίων οι δραστηριότητες τους εξαπλώνονται στη Δυτική Ευρώπη και στην Αυστροουγγαρία. Τα αποτελέσματα της επαφής αυτής δεν είναι μόνο

οικονομικά. Οι Έλληνες έμποροι αποκτούν βαθύτερη εθνική συνείδηση και, γεμάτοι πάθος για την παιδεία και την απελευθέρωση του έθνους, διαθέτουν αφειδώς τα οικονομικά τους μέσα.

2) Κάτω από την επίδραση του ευρωπαϊκού και κυρίως του γαλλικού διαφωτισμού, αναπτύσσεται ο νεοελληνικός διαφωτισμός, όπως είδαμε παραπάνω· κι ενώ ο νεοελληνικός διαφωτισμός κατά τη χρονική αυτή περίοδο (ιδίως μετά το 1774) διανύει τη φάση της ακμής του, δύο άλλοι σημαντικοί ως τώρα παράγοντες ρέπουν προς τη συντήρηση: η εκκλησία και η τάξη των Φαναριωτών.

3) Μαζί με το διαφωτισμό, από τη Δυτική Ευρώπη θα διαδοθεί και το ρεύμα του νεοκλασικισμού, που

εξέφραζε την τάση για τη μίμηση της κλασικής αρχαιότητας στην τέχνη και τη λογοτεχνία. Μέσα στα πλαίσια του νεοκλασικισμού εντάσσεται η αναβίωση του Ανακρεοντισμού και του ευρύτερου λογοτεχνικού κινήματος του Αρκαδισμού (μέσα 18ου αι.). Η κίνηση του Ανακρεοντισμού δημιουργήθηκε ως εξής: Το 1559 εκδόθηκαν 60 περίπου ποιήματα που αποδόθηκαν στον ποιητή του 6ου αι. π.Χ. Ανακρέοντα, ενώ στην πραγματικότητα γράφτηκαν στη βυζαντινή περίοδο κατά μίμηση των ποιημάτων του. Εξυμνούν τις χαρές και τα θέλητρα του έρωτα, των συμποσίων, της Άνοιξης, της Αφροδίτης, του Βάκχου και του κρασιού. Ονομαστοί Ευρωπαίοι ποιητές τα μετέφρασαν ή έγραψαν ποιήματα μιμούμενοι τους απλούς

ρυθμούς τους (Ιταλία: Μεταστάσιος, Μόντι, Ροσέτι, Λεοπάρντι, Φώσκολος. - Αγγλία: Μουρ, Βύρων. - Γαλλία: Ρονσάρ, Σενιέ. - Γερμανία: Λέσινγκ, Γκέτε). Στην Ελλάδα με ανάλογο πνεύμα έγραψαν οι ποιητές Αθ. Χριστόπουλος και Ιω. Βηλαράς.

Κατά την περίοδο που εξετάζουμε καλλιεργήθηκε κυρίως η ποίηση, η πεζογραφία και το θέατρο.

1. ΠΟΙΗΣΗ

Κατά το 18ο αι. παρουσιάζεται σημαντική κάμψη στην ποίηση, που παρατηρείται και στην Ευρώπη. Η ανακοπή της λογοτεχνικής ακμής της Κρήτης και η κατάσταση στις τουρκοκρατούμενες περιοχές

δικαιολογούν αυτή την κάμψη. Από τα έργα που εκδόθηκαν μετά την πτώση της Κρήτης σημειώνουμε τα Άνθη Ευλαβείας, έκδοση του Φλαγγινιανού Φροντιστηρίου της Βενετίας.

Στο χώρο του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού δεσπόζουσα μορφή του πρώτου μισού του 18ου αι. είναι ο Καισάριος Δαπόντες (1714 - 1784). Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ποίησης του είναι η έμμετρη πεζολογία και το ηθικοδιδακτικό περιεχόμενο, που καμιά φορά διανθίζεται μ' ευτράπελες διηγήσεις.

Την έμμετρη αυτή πεζολογία του Δαπόντε θα συνεχίσει η νεότερη γενεά, που μεγαλώνει στις όχθες του Βοσπόρου και στις παραδουνάβιες ηγεμονίες ή στα μεγάλα κέντρα του ελλαδικού και

του απόδημου ελληνισμού. Οι ποιητές αυτοί, που αντικαθιστούν την ηθικοδιδασκτική ποίηση του Δαπόντε με την ερωτική στιχοπλοκία, διαμορφώνουν τη Φαναριώτικη ποίηση. Πρόκειται για ποίηση που βρήκε ανταπόκριση στην τάξη των λογίων της εποχής και πολλές φορές επιστρατεύτηκε, για να υπηρετήσει τους ιδεολογικούς αγώνες του διαφωτισμού. Από τους ποιητές αυτούς, που είναι πολλοί, θα περιοριστούμε στο Ρήγα Βελεστινλή, τον Αθ. Χριστόπουλο και τον Ιω. Βηλαρά, που επηρεάστηκε κάπως από την τεχνοτροπία της Φαναριώτικης ερωτικής ποίησης.

Ο Ρήγας, βέβαια, έθεσε την ποίηση του στην υπηρεσία της απελευθέρωσης του Γένους· είναι

ποιητής-εθνεγέρτης. Εκείνοι όμως που σημάδεψαν με την παρουσία τους τη δεύτερη φάση της τρίτης περιόδου είναι ο Χριστόπουλος και ο Βηλαράς, τους οποίους ο Ιάκ. Πολυλάς αναγνωρίζει ως προδρόμους του Σολωμού. Και στους δύο θα συναντήσουμε τη νεοκλασική τεχνοτροπία με τα μυθολογικά της σύμβολα, τη φροντίδα για την κομψή και χαριτωμένη στιχουργία, τη χρήση της λαϊκής γλώσσας. Ενώ όμως στο Χριστόπουλο η γλώσσα και η στιχουργία είναι ως ένα βαθμό τεχνητή, στο Βηλαρά βρίσκουμε μια βαθύτερη αίσθηση του δημοτικού τραγουδιού κι ένα αίσθημα πηγαίο. Ο Βηλαράς δεν υπήρξε μόνο ένας ευαίσθητος ποιητής, αλλά και μαχητικός εκφραστής του νεοελληνικού διαφωτισμού. Όταν,

μετά το θάνατο του, εκδόθηκαν στην Κέρκυρα τα Άπαντά του (1827), στον κατάλογο των συνδρομητών είναι και το όνομα του Διον. Σολωμού.

2. ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Κατά την τρίτη περίοδο συνεχίζεται και κορυφώνεται η ανάπτυξη της εκκλησιαστικής ρητορικής. Το ανανεωτικό πνεύμα, επίσης, και οι διδακτικές προθέσεις του διαφωτισμού, θα εκδηλωθούν με την άνθηση της επιστολογραφίας, η οποία από την αρχαιότητα ακόμη είχε αποτελέσει ιδιαίτερο συγγραφικό είδος.

Παράλληλα θα εμφανιστούν τα πρώτα δείγματα της αφηγηματικής πεζογραφίας. Η λαϊκή αφήγηση αντιπροσωπεύεται, κυρίως, από τη Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου και τα

Χρονικά. Στην ίδια περίοδο εντάσσονται και τα Απομνημονεύματα των αγωνιστών του '21.

I. Εκκλησιαστική ρητορική.

Αναπτύσσεται για την εξυπηρέτηση των εκκλησιαστικών αναγκών.

Κυριότεροι εκπρόσωποι της είναι οι κληρικοί και λόγιοι Φραγκίσκος Σκούφος (1644-1697), Ηλίας Μηνιάτης (1669-1714), Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806) και Νικηφόρος Θεοτόκης (1731-1800).

Βασικό έργο του Σκούφου είναι η Τέχνη Ρητορική. Χρησιμοποίησε ύφος περίτεχνο, επηρεασμένο από τους Ιταλούς δασκάλους του· απέφυγε όμως τις υπερβολές εκείνων και στην απλή γλώσσα που χρησιμοποίησε διατήρησε πολλή δροσιά και φρεσκάδα. Το παράδειγμα του ακολούθησε ο Μηνιάτης με τις Διδαχές του. Ο

Βούλγαρης κυριάρχησε σ' όλο το 18ο αι. με τη διδασκαλία του. Αν και ξεκίνησε ως θαυμαστής του Βολταίρου, με την πάροδο του χρόνου έγινε συντηρητικός. Έγραψε σε αρχαίζουσα γλώσσα πολλά έργα. Άφθονη επίσης είναι και η παραγωγή του Θεοτόκη. Μόνο στα κηρύγματα του χρησιμοποίησε τη δημοτική γλώσσα, που είναι όμως κάπως ψυχρή. Στις μορφές των παραπάνω κληρικών πρέπει να προστεθεί και του εθνομάρτυρα Κοσμά του Αιτωλού, που με τη δράση του και το ζωντανό του κήρυγμα δίνει τα πάντα για την προκοπή του Γένους. Την εκκλησιαστική ρητορική καλλιεργεί επίσης και ο Νεόφυτος Ρόδιος, ο οποίος ουσιαστικά ανήκει στην προηγούμενη περίοδο.

II. Επιστολογραφία. Αποτελεί ιδιαίτερο κλάδο της πεζογραφίας, που ακμάζει κυρίως στη δεύτερη φάση της περιόδου που εξετάζουμε, γιατί, ωστόσο ξεσπάσει η Επανάσταση, πυκνώνει και η αλληλογραφία ανάμεσα σε έμπορους και λογίους. Ο επιστολογράφος της εποχής αυτής εκφράζει τους στοχασμούς του αποβλέποντας στη διδαχή. Με τον Κοραή η επιστολογραφία προσεγγίζει στα όρια της δημιουργικής πεζογραφίας.

III. Αφηγηματική πεζογραφία. Από το 1789 ως το 1792 εκδόθηκαν τρία έργα, που ανήκουν στο χώρο της δημιουργικής πεζογραφίας: α) Ο Ανώνυμος του 1789: Ο Κ. Θ. Δημαράς το θεωρεί ως το πρώτο νεοελληνικό πεζογράφημα, γραμμένο σε αδέξια πρόζα, β)

**Σχολείον των Ντελικάτων Εραστών:
Περιέχει μεταφράσεις του Ρήγα από
τα γαλλικά, γ) Έρωτος
Αποτελέσματα.**

3. ΘΕΑΤΡΟ

**Μετά την πτώση της Κρήτης το
θέατρο παρακμάζει. Το 1813 ο
φαναριώτης Ιάκωβος Ρίζος
Νερουλός (1778-1850) έγραψε την
κωμωδία Κορακιστικά, με την οποία
σατιρίζει το γλωσσικό σύστημα του
Κοραή. Ο Κων/νος Οικονόμος ο εξ
Οικονόμων (1780-1817) το 1816
παρουσίασε το Φιλάργυρο του
Μολιέρου σε πολύ καλή μετάφραση
με τίτλο Εξηνταβελόνης. (Για τη
θεατρική παραγωγή στα Επτάνησα
θα μιλήσουμε παρακάτω).**

**Jean-Honorè Fragonard
(Φραγκονάρ) (1732-1806),
Νεαρή αναγνώστρια (π. 1775)
Εθνική Πινακοθήκη, Ουάσινγκτον**

Λαϊκές αφηγήσεις

Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου

Εκτός από τα ιπποτικά-ερωτικά μυθιστορήματα έχουμε την εποχή αυτή και διάφορες διηγήσεις. Μια από αυτές είναι και η Διήγησις Αλεξάνδρου του Μακεδόνοσ έμμετρη διασκευή του 1388, σε αρχαία γλώσσα, του ελληνιστικού μυθιστορήματος του Ψευδο-Καλλισθένη. Της έμμετρης αυτής διασκευής έχουμε μια παραλλαγή στη δημοτική (1529) και μια πεζή διασκευή την ίδια περίπου εποχή. Η Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου είναι η τελευταία πεζή διασκευή, δημοτικότερη στο ύφος και τη γλώσσα, που κυκλοφορούσε σε φτηνές λαϊκές εκδόσεις από το 1680 περίπου ως τις μέρες μας και έγινε

εξαιρετικά αγαπητό λαϊκό ανάγνωσμα. Περιέχει τις πιο περίεργες και θαυμαστές διηγήσεις γύρω από τη μορφή τον Μακεδόνα βασιλιά που τα κατορθώματά του πέρασαν στη σφαίρα της λαϊκής μυθολογίας.

«Ο Αλέξανδρος του μύθου αυτού», γράφει ο Α. Α. Πάλλης, «δε μοιάζει πια παρά πολύ αμυδρά με τον Αλέξανδρο της ιστορίας. Τα πραγματικά περιστατικά της ζωής του πνίγονται μέσα σε πυκνό και φοβερό ρουμάνι φανταστικών άθλων και περιπετειών. Ο στρατηλάτης Αλέξανδρος μεταβάλλεται σ' ένα μυθολογικό ήρωα που συνενώνει τα χαρακτηριστικά πολλών μυθικών προσώπων παλαιότερων και νεότερων εποχών».

Περί των τόπων του σκότους

Μισεύοντας δε από το νησί των Μακάρων επερπατούσαν ημέρες δέκα. Και ηύραν έναν κάμπον πλατύν και μέγαν και εις την μέσην του ήτον ένα χάος βαθύ και πλατύ, οπού εκρατούσεν από μίαν άκραν έως την άλλην, και δεν ημπορούσαν να απεράσουν. Και επρόσταξ εν ο Αλέξανδρος και έκαμεν ένα γεφύρι πολλά μέγαλον και εδιάβηκεν με τα φουσατά* του, εις την μέσην δε του γεφυριού έγγραψεν τα παρόντα γράμματα: «Διά προσταγής Αλεξάνδρου του βασιλέως εκτίσθη το παρόν, και εδιάβη με τα φουσατά του, όντας* εξήλθεν εκ της γης των Μακάρων».

φουσατό: στράτευμα.

όντας: όταν.

Ἐσπερον δε ἀπὸ ἐκεῖ
επεριπατούσαν ἡμέρες τέσσαρες
καὶ ἦλθαν εἰς τὴν σκοτεινὴν γῆν.
Καὶ ἐκεῖ ὄρισεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ
ἤφεραν φοράδες οἱποῦ εἶχαν
πουλάρια μικρά. Καὶ ἄφηκαν τὰ
πουλάρια ἔξω καὶ ἐσέβησαν εἰς τὸ
σκότος καὶ ἐπεριπάτησαν ἕως
εἴκοσι τέσσαρες ὥρες. Καὶ ἐκεῖ
ἐδιαλάλησαν εἰς ὅλον τὸ φουσάτον
ὅτι πᾶς εἰς* νὰ πεζεύσει νὰ πάρει
ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς γῆς ἐκείνης. Καὶ
ὅσοι ἐπήραν ὅταν ἐξέβησαν ἔξω,
εἶδαν τὸ χῶμα καὶ ἦτον ὅλον
χρυσάφι. Καὶ ἐπικράνθησαν πῶς
δεν ἐπήραν περισσόν. Καὶ ἀπ’
αυτοῦ ἐπεριπάτησεν ἡμέρας
τεσσάρων. Καὶ ἐσυναπάντησεν ὁ
Ἀλέξανδρος δύο πουλῖα
ἀνθρωποπρόσωπα, κατὰ πολλὰ

πᾶς εἰς: καθένας.

εύμορφα, τα οποία του εμίλησαν με ανθρωπίνην φωνήν και είπαν: Αλέξανδρε, διατί πειράζεις τον Θεόν; Και θέλει* σε οργισθεί εις τον έρημον τόπον να χαθείς και εσύ και το φουσάτον σου όλον. Μόνον κάμε ετούτο οπού σου λέγομεν και γύρισε οπίσω δεξιά και σύρε πάλιν να ακολουθήσεις τους συνηθισμένους σου πολέμους ότι καρτερεί σε και ο βασιλεύς της Ινδίας να πολεμήσετε. Και εγύρισε δεξιά ο Αλέξανδρος και επεριπάτησεν ημέρας οκτώ. Και φθάνοντας εις μίαν λίμνην ετέντωσε* να αναπαυθεί. Και οι μάγειροι άρχισαν διά να

θέλει σε οργισθεί: θα οργιστεί μαζί σου.

ΤΕΝΤΩΝΩ: κατασκηνώνω (για στράτευμα).

μαγειρεύσουν και επήραν και έβαλαν στεγνά οψάρια πολλά εις την λίμνην και άφηκάν τα ολίγον να βραχούν και αυτά ανέζησαν και έφυγαν εις την λίμνην.

Και ως ήκουσεν ο Αλέξανδρος πως ανέζησαν τα οψάρια, εθαύμασε και εξεπλάγη. Και όρισε και εκολύμβησαν όλα τα φουσάτα του με τα άλογα τους μέσα εις την λίμνην και εδυναμώθησαν από τον κόπον τον πολύν. Και απ' αυτού επεριπάτησεν ημέρας δύο και ήλθεν εις άλλην λίμνην, οπού είχε το νερόν γλυκύ ωςάν ζάχαρη. Και εσέβη ο Αλέξανδρος να κολυμβήσει και ήλθεν επάνω του ένα οψάρι μέγα. Και αυτός έφυγεν έξω και το οψάριον κυνηγώντας τον εξέβη έξω. Και αυτός το εκαβαλίκευσε και εσκότωσέ το. Και είπε και έσχισάν το και ευρήκεν μέσα του ένα λιθάρι

πολύτιμον· και ήτον ωσαν
χηνάριον* αυγό και έλαμπεν ώσπερ
τον ήλιον. Και όρισε και έβαλαν το
εις το φλάμπουρόν του και
εβαστούσαν το εις τον Αλέξανδρον
ομπροστά ωσαν φανάρι. Και απ'
εκεί ήλθαν εις άλλην λίμνην και
έπεσαν να αναπαυθούν. Και όταν
εβραδίασεν εξέβησαν από εκείνην
την λίμνην γυναίκες και έλεγαν
τραγούδια πολλά εύμορφα, εις
τόσον οπου ο νους του ανθρωπου
επαίρνετο. Και ως ομοιάζει, εκείνες
ήτον οι αναράιδες, οπου λέγουν την
σήμερον. Και απ' αυτού
επεριπάτησαν ημέρας εξ και ήλθον
εις έναν τόπον οπου ήτον λόγκος
μέγας. Και εκεί εξέβησαν
αλογάνθρωποι πολλοί κατεπάνω
του φουσάτου, οι οποίοι από την

χηνάριο αυγό: αυγό χήνας.

μέσην και απάνω ήτον άνθρωποι, από δε την μέσην και κάτω ήτον άλογα. Και ήτον όλοι τοξότες και το ξιφάρι* της σαΐτας ήτον από λίθον αδαμάντινον. Και σίδερον δεν είχαν παντελώς και ήτον πολλά ογλήγοροι ωσάν πετούμενα. Και ως τους είδεν ο Αλέξανδρος, είπε των Μακεδόνων: Ας κάμομεν μίαν πονηρίαν, να πιάσομεν απ' αυτούς να τους πάρομεν εις την Μακεδονίαν δια θαύμα. Και επρόσταξε να κάμουν λάκκους, να τους σκεπάσουν με καλάμι χοντρό. Και απέστειλεν ανθρώπους να τους παρακινήσουν εις πόλεμον, και αυτοί μην ηξεύροντες την πονηρίαν των ανθρώπων έπεσαν εις τους λάκκους. Και εσκότωσαν δώδεκα

Ξιφαρι της σαΐτας: η αιχμή του βέλους.

χιλιάδες και επήραν και ζωντανούς και τους ημέρωσαν άλλες έξι χιλιάδες. Και ηθέλησαν να τους εβγάλουν εις τον κόσμον. Και τόσον ήτον ογλήγοροι, ότι δεν τους εγλίτωνα τίποτας. Και όπου και αν ετόξευαν, δεν αστοχούσαν. Και τους έδωκεν ολωνών άρματα ο Αλέξανδρος και τους ετοίμαζεν, διά να τους έχει βοηθούς εις τους ερχόμενους πολέμους. Οπότεν δε εξέβησαν εις τον κόσμον, κατά τύχην εφύσησεν άνεμος κρύος και απόθαναν όλοι. Μετά δε εξήντα ημέρας ήλθαν εις την Ηλιούπολιν και εσέβηκαν εις ένα ναόν και επροσκύνησαν εις τον οποιόν ευρήκεν ο Αλέξανδρος γράμματα οπού έδειχναν τον θάνατον του και ελυπήθη πολλά. Και απ' αυτού εσηκώθησαν και επεριπάτησαν ημέρας δέκα. Και ηύραν

ανθρώπους μονοπόδαρους και είχαν ουράν ωσάν πρόβατα. Και επίασαν πολλούς απ' αυτούς και ήφεράν τους εις τον Αλέξανδρον. Και ο Αλέξανδρος τους ερώτησε λέγων: Πώς είστε αυτού; Και αυτοί του είπαν: Αλέξανδρε βασιλεύ, ελεημονήσου* και άφες μας, ότι διά αδυναμίαν μας ήλθαμεν εδώ και εκρύφθημεν. Και ακούοντας ταύτα τα λόγια ο Αλέξανδρος τους άφησε διά να πηγαίνουν. Και επηδούσαν από λιθάρι εις λιθάρι και άρχισαν να περιγελούν τον Αλέξανδρον και έλεγαν: Ο Αλέξανδρος όλον τον κόσμον επήρε τον με την φρονιμάδα του και ημείς τον εγελάσαμεν και μας άφηκεν, οπού το κρέας μας είναι νοστιμότερον από όλα τα πετούμενα και

ελεημονήσου μας: λυπήσου μας.

τετράποδα και το κουφάρι μας γέμει
πολύτιμα λιθαρόπουλα και χοντρό
μαργαριτάρι και το πετζί μας
σίδερον δεν το απερνά. Και ως
ήκουσεν ο Αλέξανδρος, εγέλασεν
και είπε: Ο άνθρωπος από την
γλώσσαν του χάνει το κεφάλι του.
Και ευθύς όρισε και αρματώθηκαν
διακόσιες χιλιάδες καβαλαραίοι με
λαγωνικά και πάρδους και ζαγάρια.
Και ετριγύρισαν όλον το βουνί και
απόλυσαν τα ζαγάρια* και τους
πάρδους* και τα λαγωνικά και
επίασάν τους και τους ήφεραν
όλους εις τον Αλέξανδρον. Και
όρισε και έσφαξαν τους. Και τους
έγδαραν και εστέγνωσαν τα πετζία
τους και ευρήκαν εις το σκάφος*

ζαγάρι: κυνηγετικό σκυλί.

πάρδος: λεοπάρδαλη.

σκάφος: κουφάρι.

τους πλούτον αναρίθμητον από πολύτιμα λιθαρόπουλα και μαργαριτάρι. Και όρισε τους Πέρσας και έφαγαν το κρέας τους. Και έλεγαν ότι να ήτον νοστιμότερον από όλα τα πετεινό και τετράποδα. Και απ' αυτού επεριπάτησεν ημέρας εξ και ήλθεν εις το σύνορον της Ινδίας και εξέβη εις τον κόσμον. Είχε δε μήνας εξ αφού είδεν τα γράμματα εις την Ηλιούπολιν οπού έδειχναν διά τον θάνατον του, και πάντοτε ήτον λυπημένος. Και εκεί εθυμήθη τους μονοποδάρους και εγέλασε. Και είδαν οι Μακεδόνες και εχάρησαν και εγέλασαν και αυτοί. Και την πίκραν οπού είχεν ο Αλέξανδρος δεν την ήξευραν. Έμαθεν δε ο Πώρος, ο βασιλεύς της Ινδίας, ότι ήλθεν ο Αλέξανδρος εις το σύνορόν του και του έγγραφεν επιστολήν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Να συσχετίσετε τα μυθολογικά στοιχεία του αποσπάσματος με γνωστούς σας μύθους.

2. Στη Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου συναντούμε μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά της λαϊκής αφήγησης. Να τα επισημάνετε.

Χρονικό του Γαλαξιδίου

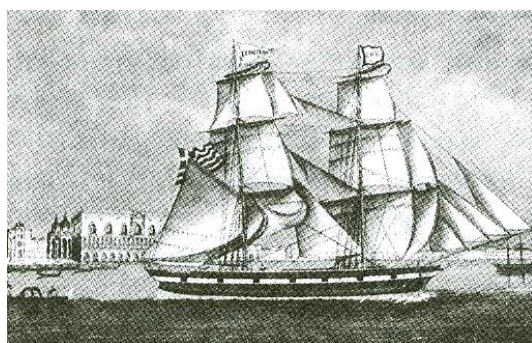
Στα βυζαντινά χρόνια καλλιεργήθηκε, παράλληλα με την ιστοριογραφία, και η Χρονογραφία. Οι βυζαντινοί χρονογράφοι προσπαθούσαν να γράψουν συνοπτική παγκόσμια ιστορία (συνήθως από κτίσεως κόσμου) ή ιστορία ενός τόπου. Στην αφήγησή τους παρεμβάλλουν συχνά φανταστικές διηγήσεις και ό,τι μπορεί να κινήσει τη φαντασία του απλού ανθρώπου. Οι χρονογραφίες γράφονταν συνήθως σε απλή γλώσσα και ήταν αγαπητά λαϊκά αναγνώσματα.

Ένα παρόμοιο είδος που συναντούμε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας είναι τα Χρονικά. Γράφονται, κι αυτά από λαϊκούς ανθρώπους και ξεκινούν από την

επιθυμία να παραδοθούν στους μεταγενεστέρους αξιομνημόνευτα γεγονότα που διάβασε ή έζησε ο συγγραφέας. Τα Χρονικά είναι για μας όχι μόνο αξιόλογες ιστορικές πηγές (ιδιαίτερα όταν αναφέρονται, σε σύγχρονα γεγονότα) αλλά και μνημεία του λόγου, όταν μάλιστα ο χρονικογράφος έχει έμφυτες αφηγηματικές ικανότητες. Τέτοια αξιόλογα χρονικά είναι το Χρονικό του Λεοντίου Μαχαιρά. (Εξήγησις της γλυκείας χώρας Κύπρου) και το Χρονικό του Γαλαξιδίου.

Συγγραφέας του Χρονικού του Γαλαξιδίου είναι κάποιος Ευθύμιος, ιερομόναχος, που εμόναζε στη Μονή του Σωτήρας, κοντά στο Γαλαξίδι. Στα ερείπια αυτού του μοναστηριού βρέθηκε το χειρόγραφο, στα μέσα του περασμένου αιώνα. Το Χρονικό

γράφτηκε στα 1703 και περιέχει την ιστορία του Γαλαξιδίου από τα τέλη του 10ου αι. ως την καταστροφή του από τους πειρατές (1600) και την ανασύστασή του το 1670. Ο συγγραφέας, όπως γράφει στην εισαγωγή του, χρησιμοποίησε για τη συγγραφή του έργου του παλιά χειρόγραφα και αυθεντικά έγγραφα που σώζονταν στη Μονή του Σωτήρος.

**Πάρων στη Βενετία
(Μουσείο Γαλαξιδίου)**

[Η καταστροφή του Γαλαξιδίου] 1660 μ.Χ.

Εκείνους τους χρόνους, πολλοί
κουρσάροι κατατρεμένοι από τα
μέρη Μπαρμπαριάς και Αλτζέρι,
εμαζωχτήκασι στον Έπαχτο.* Ένας
από τούτους τους κουρσάρους,
έχοντας μάνα χριστιανή και πατέρα
Τούρκον, που τον ελέγασι
Ντουρατζίμπη, είχε την αυθεντεία*
του κόρφου* και αυθέντευε απάνου
σε ούλα τα καράβια του κόρφου με
φερμάνι βασιλικό· μίαν ημέρα δυο
γαλαξιδιώτικες γαλιότες,*
θεληματικώς ή ανήξερα, δεν τον
εχαιρετήσασι στο πέλαγο με

Έπαχτος, ο: η Ναύπακτος.

αυθεντεία: κυριαρχία, διοίκηση.

κόρφος: κόλπος.

γαλιότα: τύπος ιστιοφόρου.

σινιάλο και κανονιές· και αυτός
πολύ θυμωμένος στέλνει
αποκρισάρην* στο Γαλαξίδι για να
πάρει αυτές τες γαλιότες και τες
παραδώσει στα χέρια του
πειράτου· οι Γαλαξιδιώτες δεν το
επαραδεχτήκασι, και ο κουρσάρος
του Έπαχτου με δέκα γαλιότες, που
είχασι όλο κανόνια μπρούντζινα και
φοβερά, ήρθε απόξω στο λιμάνι, και
τους επαραπονέθηκε δια το
αφρόντε* που του εκάμασι, και
εγύρεψε να του πλερώσουσι τρεις
χιλιάδες βενετικά,* αλλέως θέλει
κάψει ούλα τα καράβια και τα
σπίτια· οι Γαλαξιδιώτες δεν το
επαραδεχτήκασι· και ο

αποκρισάρης: απεσταλμένος.

αφρόντε: (ιταλική λ.) προσβολή.

βενετικά: νομίσματα ενετικά,
φλουριά.

Ντουράτζμπεης, έστοντας* και να στοχάζεται το πως πολλά να εζήτησε, εξανάστειλε, κατεβαίνοντας σε δυο χιλιάδες βενετικά, χίλια μετρητά και χίλια σε διάστημα μιας χρονιάς, με ντεσκερέ* χρεωστημιάς.* Και οι Γαλαξιδιώτες εστείλασι με μια λάντζα* τον καπετάν Θεοδωρή Μπαρμπαδήμο, που ήτανε ένα περιφημισμένο παλικάρι, για να ειπεί του πειράτου το πως άφελα* ακαρτερεί, και οι Γαλαξιδιώτες

έστοντας: επειδή ήταν (έστοντας και να στοχάζεται· επειδή σκέφτηκε).

ντεσκερές: έγγραφο.

χρεωστημιά: χρέος.

λάντζα: πέραμα, βάρκα για την εξυπηρέτηση του πλοίου.

άφελα: ανώφελα.

στανικώς* και με φοβέρες δεν
δίνουνε μήτε κολπικό άσπρο* και ο
κουρσάρος θυμώνοντας έβγαλε το
σπαθί και εχύθηκε στον καπετάν
Θοδωρή, για να του κόψει το
κεφάλι· και ο καπετάν Θεοδωρής
εσταύρωσε τα χέρια και δείχνοντας
τα στήθια του «χτύπα,
παλιομουρτάτη,* του είπε, έναν
άνθρωπο ξαρμάτωτο που
θαρρεύοντας στον όρκο σου ήρθε
χωρίς σπαθί και άρματα· σαν είσαι
παλικάρι δέσε μου το ένα χέρι, και
στο άλλο δώσε μου ένα μαχαίρι, και
ελάτε τρεις απάνου μου, και σαν με
σκοτώσετε να σας είναι χαλάλι».

στανικώς: με το ζόρι, διά της βίας.

άσπρο: τουρκ. νόμισμα μικρής
αξίας.

(παλιο)μουρτάτης: υβριστική
ονομασία του μωαμεθανού.

**Και ο πειράτος, ακούοντας
ανέλπιστα αυτά τα παλικαρίσια
λόγια, εκατέβασε το σπαθί του και
τραβώντας τα γένια του έφυγε·
ετότες ήρθασι δυο κουρσάροι
αράπηδες και είπασι του καπετάν
Θοδωρή να κατέβει στο αμπάρι,
έστοντας σκλάβος· και ο καπετάν
Θεοδωρής αρπάζοντας ένα σίδερο,
που ηύρε εκεί κοντά του, εχτύπησε
τον ένα κουρσάρο στο κεφάλι και
τον εσκότωσε, και χτυπώντας και
τον άλλον, έπεσε στη θάλασσα, και
βουτώντας εβγήκε στο Γαλαξίδι, και
εδιηγήθηκε τα τρεχάμενα. Ετότες
πλια αρχίνησε μία φοβερή αμάχη
από το πουρνό, ως το δειλινό, που
επέσσασι μπόμπες και τόπια*
περίσσα, και κάμποσα σπίτια
γαλαξιδιώτικα, έστοντας στο**

τόπι: βλήμα πυροβόλου όπλου.

περιγιάλι, επέσασι από τον βρόντο
και το σείσιμο* των κανονιών και
πολεμώντας, μια μπόμπα
γαλαξιδιώτικη, μεγάλη και
βροντερή, επήγε και εχτυπησε
μέσα στο τζιμπιχανέ* του πειράτου,
και πετιέται στον αέρα η γαλιότα,
και καίονται και άλλες τρεις· ετότες
ο κουρσάρος με την εντροπή στα
μούτρα και με χολιασμένη καρδιά,
έφυγε μέσα σε μία γαλιότα
μισοκαημένη, που εμπόρεσε να
γλύσει,* γιατί οι άλλες τέσσαρες
καήκανε, και οι αποδέλοιπες πέντε
πιαστήκασι πρέζα*. Εσκοτωθήκασι
κουρσάροι εκατόν τριάντα και
Γαλαξιδιώτες πενήντα οχτώ, και

σεισιμο: τράνταγμα.

τζιμπιχανές: πυριτιδαποθήκη.

να γλύσει: να γλιτώσει.

πρέζα: λάφυρο.

κοντά στους άλλους και ο καπετάν
Θοδωρής Μπαρμπαδήμος, που
παραπόνου αφηγήθηκα. Αυτός
γουν* ο καπετάν Θοδωρής,
έστοντας να ρίχνει ένα κανόνι,
έσκασε το κανόνι και τα κομμάτια
τον εσκοτώσασι μαζί με άλλους
δυο· έζησε δυο ώρες, και
τελειώνοντας η αμάχη και
μαθαίνοντας το πως ενικήσασι οι
Γαλαξιδιώτες είπε: «τώρα, Θεέ μου,
πεθαίνω ευχαριστημένος!» και
εξεψύχησε· και όντας* λαβωμένος,
λησμονώντας τες πληγές του
εγκάρδιωνε τους γειτόνους του
λέγοντας: «χτυπάτε, μωρέ παιδιά,
τους παλιο-μουρτάτηδες!»

γουν: λοιπόν.

όντας: ενώ ήταν.

**Αυτά, που αφηγάμαι, εγενήκασιν
μέρα Παρασκευή, τον Μάρτη μήνα,
σαρακοστής μεγάλης πρώτες μέρες·
και έστοντας εκείνος ο πειράτος
χολιασμένος και κατάκαρδα
εντροπιασμένος, με συνεργεία
διαβόλου, που πάντα αμάχεται*
τους χριστιανούς, εγύρευε ώρα και
στιγμή για να εκδικηθεί το Γαλαξίδι,
που τόκαμε* τόσο μεγάλο αφρόντε,
που δεν είχε μούτρα να
προβοδίσει* στον κόσμο, γιατί όλοι
τον επεριγελούσασιν· και ακούσατε
τι μηχανάται ο τρισκαταραμένος
κουρσάρος, εκείνες τις ημέρες
ήτανε μεγάλη εβδομάδα, που κάθε
χριστιανός, αφήνοντας τες δουλειές**

αμάχομαι: πολεμώ, αντιμάχομαι.

τόκαμε: του έκαμε.

προβοδίζω: βγάζω.

του και κάθε μεταχείριση, πηγαίνει με ευλάβεια στες εκκλησίες για να προσκυνήσει τα άγια και θεοτικά πάθη του Χριστού, που για λόγου μας τους ανθρώπους, εκαταδέχθηκε και εγίνηκε άνθρωπος σωστός, και εσταυρώθηκε από το παράνομο γένος των Εβραίων. Ετότες γουν πιάνει και αρματώνει ο Ντουρατζίμπτης οχτώ γαλιότες, και εμπάρκάρει ασκέρι αρματωμένο, όλο από άπιστους Μουσουλμάνους. Ετότες, έστοντας να εξημερώνει Κυριακή ημέρα, που όλοι με χαρές και αγαλλίαση γιορτάζουσι την Ανάσταση και τη Λαμπρή του Σωτήρος, από πρωί σύνταχα,* δύο ώρες πριν να εξημερώσει, οι Γαλαξιδιώτες

από πρωί σύνταχα: από νωρίς το πρωί.

**επήγασι στες εκκλησίες για να
δοξάσουνε την Ανάσταση, και
κανένας δεν απόμεινε στα σπίτια
και στα πλεύμενα, γιατί όλοι
μικροί και μεγάλοι, άνδρες, γέροι
και γυναικόπαιδα επήγασι στες
εκκλησίες· ετότες γουν ο πανά-
πιστος και μιάρότατος πειράτος
ξεμπάρκάρει το ασκέρι του και με
το σπαθί στο χέρι εμπάινει στην
πολιτεία, και καίοντας τα σπίτια,
μπλοκάρει* τες εκκλησίες και
επέρασε από σπαθιού άνδρες,
γέρους και γυναικόπαιδα, που
εσκούζασι και εβελάζασι· αμή
εκείνος ο αντίχριστος κανένα έλεος
και συμπάθιο ευσπλαχνίας δεν
είχε· και μέσα στες εκκλησίες
εμπήκε καταματωμένος και
ξεσπαθώνοντας, και εμπροστά**

μπλοκάρω: περικυκλώνω.

στην αγία τράπεζα ο παμμαρτότος Σατανάς έσφαξε δύο παπάδες, τον Παπαχρήστο και τον Παπαθανάση· και ετότες εγίνηκε μεγάλος σεισμός και έπεσε η εκκλησία και εσκότωσε πέντε κουρσάρους.

Έστοντας και να γίνει τέτοιο μεγάλο και αδιήγητο φονικό, που στόμα ανθρώπινο και κοντύλι δεν ημπορεί να ζωγραφίσει, ωσάν πρέπει, όσοι απομείνασι Γαλαξιδιώτες, γλύσαντες από το μακελειό, επήρασι τα βουνά και τα πλάγια και τους λόγκους, και εχτίσασι δω και κει καλύβες και δυο εκκλησίες, μία της Παναγίας και άλλη του Προφήτου Ηλία· και εκεί, οπού εμαζωχτήκασι το λένε Παλιο-Γαλάξιδο, ωσάν να λέμε παλιά χώρα*. Και εκεί εμείνασι

χώρα: πόλη.

κατατρεμένοι χρόνια δέκα τρία·
ύστερα εμφανώθηκε ο Άγιος
Ιωάννης ο Πρόδρομος και
Βαπτιστής και τους είπε να πάνε
και να καθίσουνε στην παλιά χώρα,
γιατί εκείνος, που εφοβόντασι, ο
κουρσάρος, τον πήρε μπάλα, που
ήτανε οργή θεοτική, και βράζει στα
κατράμια της κόλασης· και να
χτίσουσι και πέντε εκκλησίες, και
να βάλουνε ονομασία απάνου στη
χώρα Πενταγίοι, ωσάν να λέμε που
είχε πέντε εκκλησίες, που τους
διαυθέντευαν·* και να μη κάμουσι
άλλο τίποτε από κεφαλιού τους,
γιατί εκείνος ο πειράτος ήτανε ο
ίδιος ο Σατανάς, έχοντας μούτρα
ανθρωπινά, και να κάμουνε δέησες
στο θεό, για να έβγει από τη χώρα
το δαιμόνιο, που εμπήκε, και τους

διαυθέντευαν: προστάτευαν.

έκαμε ένα τόσο μεγάλο κακό· και οι
Γαλαξιδιώτες, ακούοντας αυτά τα
άγια και θεοτικά λόγια, εκάμασι
κατά το όρτινο* του Αγίου και την
ορμήνεψη*, και παγαίνοντας στο
Γαλαξίδι, που ήτανε ένας σωρός
από παλαιά χαλάσματα και πέτρες,
εξαναχτίσασι τα σπίτια· και
κάνοντας τη δέηση και τες
λιτανείες, κατά την ορμήνεψη του
Αγίου, εβάλασι το όνομα το
καινούριο Πεντάγιοι· και την στιγμή
εκείνη ακούστηκε μια βροντή από
τον κάτω κόσμο, και ο ουρανός
εμαύρισε, και η θάλασσα
εφούσκωσε, και τρία δαιμόνια
επέσασι στη θάλασσα και
επνιγήκασι· και ένας άγιος εφάνηκε
με μαύρα ράσα, περπατώντας

το όρτινο: διαταγή, οδηγία.
ορμήνεψη: συμβουλή.

απάνου στη θάλασσα, και ευλόγησε σε τρεις μεριές· και έπαψε το φούσκωμα της θάλασσας, και ο ουρανός εξαστέρωσε, και εγίνηκε χαρά Θεού· και οι Γαλαξιδιώτες, βλέποντας ένα τέτοιο μεγάλο θαύμα, επροσκυνήσασι τον Κύριο, ευχαριστώντας τον διά την διαυθέντεψη που τους έδειχνε τόσο ολοφάνερα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Γιατί ο συγγραφέας θεωρεί αναγκαίο να διηγηθεί πώς σκοτώθηκε ο καπετάν Θοδωρής;**
- 2. Πώς ερμηνεύει ο χρονικογράφος την καταστροφή του Γαλαξιδίου; Τι είδους κριτήρια χρησιμοποιεί;**
- 3. Αν δεν ξέρατε τίποτε για το συγγραφέα, θα μπορούσατε με βάση το κείμενο να προσδιορίσετε:**

α) την ιδιότητά του και β) το μορφωτικό του επίπεδο; Να αναπτύξετε τις απόψεις σας και να τις τεκμηριώσετε.

4. Οι μελετητές αναγνωρίζουν αφηγηματικές ικανότητες στο συγγραφέα· μπορείτε να τεκμηριώσετε αυτή την άποψη με βάση το κείμενο;

Άνθη ευλάβειας

Άνθη Ευλάβειας

Η ελληνική παροικία της Βενετίας ήταν από τα σημαντικότερα κέντρα του ελληνισμού της διασποράς στην περίοδο της τουρκοκρατίας. Στη Βενετία Έλληνες έμποροι, ναυτικοί, κληρικοί και διανοούμενοι ίδρυσαν Ελληνική Αδελφότητα το 1498. Το σωματείο αυτό έχτισε τον Ορθόδοξο ναό του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων και ανέπτυξε πλούσια δράση για την εθνική και πνευματική αφύπνιση του υπόδουλου ελληνισμού ιδρύοντας σχολεία στην Ανατολή και επιχορηγώντας εκδόσεις βιβλίων.

Στη Βενετία με κληροδότημα του Θωμά Φλαγγίνη ιδρύθηκε το 1665 η Φλαγγίνειος Σχολή (ή Φλαγγινιανό

Ελληνομουσείο), όπου σπούδαζαν νέοι από τα Επτάνησα, την Κρήτη και την Κύπρο και διορίζονταν μετά την αποφοίτηση τους σε ανώτερες εκκλησιαστικές θέσεις στην Ανατολή.

Μαθητές της Φλαγγινείου Σχολής παρουσίασαν τα Άνθη Ευλάβειας, μια συλλογή στιχουργικών γυμνασμάτων στα ελληνικά, ιταλικά και λατινικά, που τυπώθηκε το 1708 στη Βενετία. Όλα τα ποιήματα της συλλογής είναι αφιερωμένα στη μετάσταση, την κοίμηση δηλαδή, της Θεοτόκου. Ανάμεσά τους υπάρχουν και τέσσερα σονέτα σε νεοελληνική γλώσσα. Το σονέτο του Φραγκίσκου Κολομπή που ακολουθεί είναι από τα καλύτερα της συλλογής.

Εἰς τὴν Μετάστασιν τῆς ΠΑΝΑΓΝΟΥ

Σαν εἰς ἄρμα λαμπρόν,
στα χρυσωμένα
τῶν Ἀγγέλων φτερά, ἐπέτα ἡ θεία
μητέρα τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν
ἦτον ὅλα τὰ κάλλη μαζωμένα.

Τούτα βλέπουσ' ἡ Γῆ με πικραμένα
μάτια, με στεναγμούς, εἶπε: Μαρία
πού μ' αφήνεις ἐδῶ σὴν ἐρημίαν,
ἢ πῶς νὰ ζήσω γω χωρὶς ἐσένα.

Εἶναι πολεμικός νόμος* νὰ σέρνει
πίσω τ' ὁ νικητὴς τοὺς νικημένους,
ὅταν θριαμβικὴν δόξαν λαβαίνει.

νόμος: ἔθιμο, συνήθεια.

Και με και τους υιούς μου
υποκειμένους*
έκαμες Μαριάμ, λοιπόν τυχαίνει*
να μας σύρεις αυτού
γλυκιά* δεμένουσ.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Η παράσταση της Θεοτόκου στο σονέτο του Κολομπή είναι διαφορετική από τις βυζαντινές απεικονίσεις της. Μπορείτε να βρείτε τη διαφορά;
2. Ποιος είναι ο «νόμος» που αναφέρεται στην τρίτη στροφή και ποιοι τον καθιέρωσαν;

υποκείμενος: αιχμάλωτος, σκλάβος.

λοιπόν τυχαίνει: υπολείπεται, απομένει.

γλυκιά: (επίρρ.) γλυκά.

3. Ποιες επιδράσεις παρατηρείτε στο περιεχόμενο του ποιήματος και πώς τις δικαιολογείτε; Να στηρίξετε την απάντησή σας στις δύο προηγούμενες απαντήσεις.

4. Ξέρουμε ότι το κύριο νόημα του σονέτου υπάρχει στην τελευταία στροφή. Να επισημάνετε στο σονέτο του Φρ. Κολομπή: α) το κύριο νόημα του και β) τον εκφραστικό τρόπο με τον οποίο αποδίδεται.

Το εμβλημάτων «Αβλαβών» (1708), αποφοίτων του Φλαγγινιανού Ελληνομουσείου της Βενετίας

ΗΛΙΑΣ ΜΗΝΙΑΤΗΣ «Διδαχαί»

Βασικό γνώρισμα των Διδαχών του Ηλ. Μηνιάτη, που πολύ αγαπήθηκαν και διαβάστηκαν απ' τους υπόδουλους Έλληνες, είναι η απλότητα στο ύφος και στη γλώσσα. Εκείνο που κυρίως τον απασχολεί είναι το ηθικό πρόβλημα, η ηθική συμπεριφορά του ανθρώπου στην καθημερινή του ζωή. Για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού επιστρατεύει, εκτός απ' τη φιλοσοφική και θεολογική του μόρφωση, και τη ρητορική του τέχνη. Με τα στολίδια του λόγου, τις ηχηρές λέξεις, τα ρητορικά σχήματα, τις εικόνες, τις παραβολές θέλει να συναρπάσει

τον ακροατή του. Έτσι συμβάλλει στη διαμόρφωση της εκκλησιαστικής ρητορείας. Ο Βασ. Τατάκης παρατηρεί σχετικά τα εξής: «Έτσι στο Μηνιάτη ανήκει η τιμή, ότι πρώτος αυτός στη νεοελληνική παιδεία παρουσίασε με τρόπο άρτιο το ρητορικό εκκλησιαστικό είδος. Οι λόγοι του αφήνουν την εντύπωση ότι βγαίνουν από τα χέρια ενός τεχνίτη του λόγου, που κατέχει τους κανόνες και κατορθώνει σε ικανό μέτρο να τους τηρεί. Κατασκευάζει επιδέξια τη φράση και προχωρεί με περίσκεψη στη διάρθρωση και ανάπτυξη του λόγου του, προσέχοντας ιδιαίτερα το «αρμόζον» κάθε φορά ύφος. Εδώ μεγαλοπρεπές, αλλού παθητικό, άλλοτε ήρεμο, συχνά κουβεντιαστό, μια ελεύθερη και αβίαστη αναστροφή με το

ακροατήριο, πάντα γεμάτο πίστη, παλμό, κίνηση, πάντα ζωηρό και ζωντανό». ¹ Τη μόρφωσή του όμως και τη ρητορική του τέχνη ο Μηνιάτης θα τη διαθέσει και σ' ένα άλλο σοβαρό σκοπό: στην προκοπή, το φωτισμό του Γένους. Το απόσπασμα είναι απ' το δεύτερο μέρος της διδαχής «Περί φθόνου».

---

1. «Βασική Βιβλιοθήκη», τόμ. 8, σ. 19.

Περί φθόνου

Ερωτήθη μίαν φοράν ένας σοφός: ποια είναι εκείνα τα μάτια, οπού βλέπουσι καλύτερα; τα μαύρα ή τα γαλανά; των ανδρών ή των γυναικών; των ανθρώπων ή των αλόγων ζώων; Απεκρίθη: τα μάτια οπού βλέπουσι καλύτερα είναι εκείνα των φθονερών· διατί βλέπουσι και από μακράν, διατί βλέπουσι και τα μικρότερα πράγματα· διατί βλέπουσι και εκείνα οπού δεν είναι. Ένα μόνον πράγμα δεν βλέπουσι, το καλόν· μάλιστα βλέπουσι και τούτο, μα τότε κλαίουσι και σφαλίζουν τα μάτια τους, διά να μη βλέπουσι. Κρύψου όσον θέλεις, σφαλίσου, παραμέρισε, ησύχαζε μέσα εις το κελίον σου, φύγε και εις την έρημον, διά να ασκητεύης, σε φθάνουσι τα μάτια του Φθονερού

και βλέπουσι τι κάνεις. Έχει κάποια τηλεσκόπια και ξανοίγει* πολλά μακράν. Ποιος είναι εκείνος ο άνθρωπος, ο πλέα ενάρετος και ο πλέα άγιος, οπού να μην έχη κανένα, ας είναι και παραμικρόν, ελάττωμα; ουδετινάς·* ο Θεός μόνος είναι αναμάρτητος, και καθαρός από ρύπου.* «Άπτεται γάρ, ού μόνον τῶν πολλῶν, αλλά καί άρίστων ό μῶμος, ως μόνον εἶναι τοῦ Θεοῦ τό παντελῶς άπταιστον, καί άνάλωτον πάθεσιν»,*

ξανοίγω: βλέπω, διακρίνω.

ουδετινάς: κανένας.

ρύπος, ο: ακαθαρσία, ψόγος.

Άπτεται... πάθεσι: γιατί ο ψόγος φτάνει όχι μόνο τους πολλούς, αλλά και τους άριστους, επειδή μόνο ο θεός είναι εντελώς αναμάρτητος και δεν κυριεύεται από πάθη.

λέγει ο θεολόγος. Και τα μικρότερα ελαττώματα βλέπouσι τα μάτια του φθονερού. Υπομένει εκείνα οπου είναι, μα και εκείνα οπου δεν είναι! Ένας τυφλός, περί του οποίου διηγείται ο ιερός Μάρκος, εφέρθη* προς τον Χριστόν διά να ιατρευθή· ο Χριστός τον έγγιξεν εις τα ομμάτια την πρώτην φοράν, και τον ερώτησε: τι βλέπει; βλέπω, απεκρίθη, τους ανθρώπους ως δένδρα περιπατούντα. Α! δυστυχισμένε τυφλέ! οι άνθρωποι σου φαίνονται δένδρα; και ποία ομοιότης είναι ανάμεσα δένδρων και ανθρώπων! μα τα δένδρα πώς περιπατούσιν, αφ' ου είναι στερεά ριζωμένα εις την γην! κακά βλέπεις, αν βλέπης εκείνα οπου δεν είναι. Έτσι βλέπει ο Φθονερός τους

εφέρθη: μεταφέρθηκε.

ανθρώπους, ως δένδρα περιπατούντα. Α! Χριστιανέ! εκείνος είναι άνθρωπος, και σε φαίνεται δένδρον; εσύ βλέπεις εκείνα οπού δεν είναι, και είσαι διπλά τυφλός.

Εγώ είπα έως τώρα εκείνα οπού ήξευρα να ειπώ· ας τελείωση την διδαχήν ο μακάριος Παύλος. «Μή γενώμεθα κενόδοξοι, λέγει, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες»·* ας μη γενόμεσθεν κενόδοξοι· ας γνωρίζωμεν ο καθείς τον εαυτόν μας· ας μη κατακρίνωμεν ένας τον άλλον διατί, ακολουθεί ομιλώντας μας ο αυτός Απόστολος, αν εσείς κατατρώγετε

μή γενώμεθα... φθονοῦντες: ας μη γίνουμε ματαιόδοξοι, προκαλώντας ο ένας τον άλλο, ζηλεύοντας ο ένας τον άλλο.

έναν τον άλλον, βλέπετε, μήπως και καταχασθήτε* εις το παντελές* «εί ἀλλήλους δάκνετε, βλέπετε μή ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε*». Αυτή είναι προφητεία, και επληρώθη* εις ημάς· τόσον μεγαλείον του Γένους μας, τόση δόξα της βασιλείας μας, ηξεύρετε πώς ηφανίσθη; διαβάσατε τας Ιστορίας μας· όχι από την

μήπως καταχασθήτε: μήπως καταστραφείτε.

εις το παντελές: καθολοκληρία, εντελώς.

εί... ἀναλωθῆτε: τη μετάφραση δίνει ο ίδιος ο Μηνιάτης στην προηγούμενη φράση «αν εσείς... παντελές». Το ίδιο συμβαίνει και παρακάτω στα «εί... ἀπώλειαν» και «μη αναγγείλετε... Ἀσκάλωνος».

επληρώθη: εκπληρώθηκε, πραγματοποιήθηκε.

δύναμιν των Περσών, όχι από το σπαθί των Αγαρηνών, αλλά από τον φθόνον μας. Ημείς εκαταχασθήκαμεν, διατί ανάμεσόν μας* εκαταφαγωθήκαμεν· αλλήλους προκαλούμενοι, αλλήλοις φθονούντες. Και αν ημείς αρματωνόμασθεν ένας εναντίον του άλλου διά να καταχασθώμεν, δεν έχομεν χρείαν από άλλον εχθρόν, ούτε καν από τον διάβολον, λέγει ο Χρυσόστομος· «εἰ κατ' ἀλλήλων ὀπλιζώμεθα, οὐδέ τοῦ διαβόλου χρεία λοιπόν, πρὸς την ἡμετέραν ἀπώλειαν».*

Μα δια τον Θεόν οπού πιστεύομεν, οπού είναι Θεός ειρήνης, και Πατήρ οικτιρμών· διά το Ευαγγέλιον οπού κρατούμεν, οπού είναι διαθήκη αγάπης· διά την

ανάμεσόν μας: μεταξύ μας.

**Εκκλησίαν οπού έχομεν, οπού είναι
τόπος συμφωνίας και ομονοίας, ας
παύσωμεν μίαν φοράν ημείς τα
δυστυχή λείψανα οπού εμείναμεν,
καν* διά να μη δίδωμεν αφορμήν να
χαίρωνται περισσότερο και να
γελώσι μετ' εμάς* οι εχθροί μας. Οι
Φιλιισταίοι ενίκησαν κατά κράτος
τον λαόν του Ισραήλ· την ημέραν
εκείνην εφονεύθη και ο Βασιλεύς
Σαούλ και τα παιδιά του· χαλασμόν
μεγαλύτερον δεν έλαβον καμμίαν
άλλην φοράν οι Ισραηλίται· ήκουσε
το πολύ κακόν του γένους του ο
Δαυίδ, και στρεφόμενος προς τους
συντρόφους του, είπε: μη το ειπήτε,**

καν: τουλάχιστο.

μετ' εμάς: μ' εμάς.

μη το φανερώσετε εις Γεθ,* και εις Ασκάλωνα,* όπου εκατοικούσαν αλλόφυλοι, «μή ἀναγγείλετε ἐν Γέθ, μηδέ εὐαγγελίζεσθε ἐν ταῖς ἐξόδοις Ἀσκάλωνος» · διατί; διά να μη ακούσωσι την δυστυχίαν μας, και χαρούσιν οι εχθροί μας «ἵνα μή εὐφρανθῶσι θυγατέρες ἄλλοφύλων».*

Αδελφοί, και συνάδελφοι Χριστιανοί, τας συμφοράς μας, τα πάθη μας, τα πταισίματά μας, τας αμαρτίας μας μη τας λέγωμεν, μη τας φανερώνωμεν με την κατάκρισιν! «ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες». Διατί; διά να μη

Γεθ, Ασκάλων: πόλεις των Φιλιισταίων.

«ἵνα μή... ἄλλοφύλων»: για να μη χαρούν οι γυναίκες των εχθρών.

χαίρωνται οι αλλόφυλοι, οι αόρατοι και ορατοί μας εχθροί· σιωπή, συμπάθεια, σπλάγχνα οικτιρμών. Μα Φθόνος, είναι οπού κατηγορεί, οπού καταλαλεί, οπού κατακρίνει· όποιος έχει τέτοιο πάθος, λέγω πάλιν, δεν είναι άξιος να ονομάζεται άνθρωπος, και να λέγεται Χριστιανός.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Όπως τονίζεται στο εισαγωγικό σημείωμα, βασικός στόχος της διδασκαλίας του Μηνιάτη είναι η ηθική συμπεριφορά των ανθρώπων και η προκοπή του Γένους. Διαφαίνεται αυτός ο στόχος στο απόσπασμα που διαβάσατε; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

2. Όσα αναγράφονται στο εισαγωγικό σημείωμα για το ύφος και τη γλώσσα του Ηλ. Μηνιάτη ισχύουν και για το απόσπασμα που διαβάσατε;

3. Οι αρχαίοι ρήτορες είχαν ως σκοπό τους να πείσουν τους ακροατές τους. Τον ίδιο, φυσικά, σκοπό έχει και ο Μηνιάτης. Ο Βασ. Τατάκης γράφει σχετικά: «Αντί να καθοδηγήσει τη σκέψη του ακροατή και από τη νοητική πορεία να καταλήξει στην πειθώ, προτιμά συχνά να τον συναρπάσει, να τον γοητεύσει, να τον συγκινήσει. Είναι βέβαια και τούτη πειθώ, τη φτάνει όμως κανείς με το ψυχικό πάθος, όχι με τη νοητική πορεία». Ισχύουν αυτές οι παρατηρήσεις για το κείμενο του Μηνιάτη; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

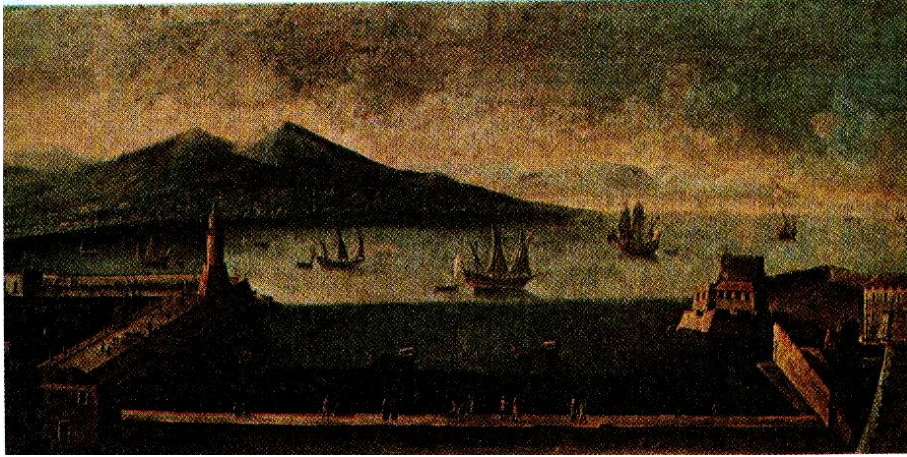
Ηλίας Μηνιάτης (1669 - 1714)

Γεννήθηκε στο Ληξούρι της Κεφαλονιάς. Σπούδασε στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο της Βενετίας. Τελειώνοντας τις σπουδές του κατείχε καλά την αρχαία ελληνική και λατινική φιλολογία και χειριζόταν πολύ καλά την ιταλική γλώσσα. Τα περισσότερα χρόνια της ζωής του συνδύασε τη διδασκαλία με το κήρυγμα. Η αρχή έγινε από τη Βενετία, όπου δίδασκε στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο και κήρυττε στο ναό του Αγίου Γεωργίου· ύστερα από τρία χρόνια τον κάλεσαν οι συμπατριώτες του. Δίδαξε και κήρυξε στην Κεφαλλονιά επτά χρόνια κι άλλα τέσσερα στη Ζάκυνθο. Αφού για ένα χρόνο ξαναδίδαξε στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο, διορίστηκε

διδάσκαλος της Πατριαρχικής Σχολής και ιεροκήρυκας της Μεγάλης εκκλησίας. Τελικά έγινε επίσκοπος Κερνίσης και Καλαβρύτων (1711). Στη θέση αυτή τον βρήκε πρόωρα ο θάνατος.

Έργα του: 1) Πρόλογος στον «Λόγον ιστορικών» για τον Διονύσιον Δ΄ Κωνσταντινουπόλεως του Γερασίμου Κακαβέλα και έμμετρο εγκώμιο. Βλ. Μ. Γεδεών, Αρχεῖον εκκλησιαστικής ιστορίας, Α΄, σσ. 345-350. 2) Πέτρα Σκανδάλου, πρώτη έκδοση Λειψία 1718. 3) Διδαχαί, έκδοση Άνθ. Μαζαράκη εν Βενετία, 1859. Ανατύπωση της είναι η έκδοση του «Στοχαστή» (Αθήνα, 1933).

**Αγνώστου (τέλη 18ου αι.),
Ληξούρι της Κεφαλονιάς,
Μουσείο Μπενάκη**

Κοσμάς Αιτωλός

Από τις διδαχές

Βασικό γνώρισμα των «Διδαχών» του Κοσμά του Αιτωλού ήταν η απλότητα. Δεν επιδίωκε να εντυπωσιάσει με τη ρητορική δεινότητα, αλλά να μεταδώσει στους ελληνικούς πληθυσμούς τα βασικά σημεία της ορθόδοξης διδασκαλίας, γιατί ο κίνδυνος να αλλαξοπιστήσουν είτε από αμάθεια είτε από τη βία ήταν μεγάλος. Αυτός ήταν ο λόγος που τα κηρύγματά του είχαν μεγάλη λαϊκή ανταπόκριση. Παράλληλα αγωνίστηκε για τη διατήρηση της εθνικής μας γλώσσας ιδρύοντας σχολεία. Όπως έγραψε στον αδελφό του Χρύσανθο ίδρυσε «δέκα σχολεία ελληνικά» και «διακόσια διά κοινά γράμματα».

1

Ευλογημένοι χριστιανοί, αι πολλαί εκκλησΐαι ούτε διατηρούν ούτε ενισχύουν την πίστιν μας όσον και όπως πρέπει, εάν οι εις τον Θεόν πιστεύοντες δεν είναι φωτισμένοι υπό των τε* παλαιών και νέων Γραφών. Η πίστις μας δεν εστερεώθη από αμαθείς αγίους, αλλά από σοφούς και πεπαιδευμένους,* οίτινες και τας αγίας Γραφάς ακριβώς μας εξήγησαν και δια θεοπνεύστων λόγων αρκούντως* μας εφώτισαν. Σήμερον όμως ένεκα των εξ αμαρτιών συμπεσουσών δεινών

ΥΠΌ ΤΩΝ ΤΕ: και από τους.
ΠΕΠΑΙΔΕΥΜΕΝΟΣ: αυτός που μορφώθηκε, που είναι καλλιεργημένος.
ΑΡΚΟΥΝΤΩΣ: αρκετά.

**περιστάσεων* λείπουσιν ή
τουλάχιστον εισί* σπανιώτατοι
τοιούτοι σοφοί και ενάρετοι άνδρες,
όπως διατηρήσωσι ανεπηρέαστως
τους Ορθοδόξους ομογενείς μας.
Διότι πώς δύναται να διατηρηθή
αβλαβές το έθνος μας κατά τε την
θρησκείαν και ελευθερίαν, οπότεν ο
ιερός κλήρος αγνοή κατά δυστυχίαν
των αγίων Γραφών την εξήγησιν,
ήτις εστί το φως και η στερέωσις
της πίστεως; Όταν ένας ποιμήν δεν
γνωρίζη το θρεπτικόν χόρτον διά το
ποίμνιόν του, δεν θεραπεύη τα
τυχόντα πάθη του, δεν προφυλάττη
αυτά από άγρια θηρία και κλέπτας,
πώς είναι δυνατόν να διατηρηθή**

**ένεκα των... περιστάσεων: για τις
φοβερές περιστάσεις, που έτυχαν
από τις αμαρτίες μας.
εισί: είναι.**

**διά πολύν καιρόν εκείνο το
ποίμνιον; Λοιπόν, τέκνα μου
Πάργιοι, προς διαφύλαξιν της
πίστεως και ελευθερίαν της
πατρίδος, φροντίσατε να
συστήσητε ανυπερθέτως σχολείον
ελληνικόν, δι' ου* θα γνωρίσωσι τα
τέκνα υμών όσα υμείς αγνοείτε.**

2

**Τέκνα μου αγαπητά εν Χριστώ,
διατηρήσατε γενναίως και
ατρομήτως την ιεράν ημών
θρησκείαν και την γλώσσαν των
πατέρων, διότι αμφότερα ταύτα
χαρακτηρίζουσι την φιλτάτην ημών
πατρίδα και άνευ τούτων το έθνος
ημών καταστρέφεται. Μην
απελπισθήτε, αδελφοί μου, η Θεία
Πρόνοια θέλει πέμψει μίαν ημέραν**

δι' ου: με το οποίο.

την ουράνιον σωτηρίαν, ίνα
φαιδρύνη* τας καρδίας ημών προς
απαλλαγήν εκ της ελεεινής*
καταστάσεως εν τη οποία
ευρισκόμεθα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ποια φράση του πρώτου αποσπάσματος συνοψίζει τη θρησκευτική και εθνική διδασκαλία του Κοσμά του Αιτωλού;
2. Ποια σημεία των αποσπασμάτων δείχνουν ότι εντάσσεται στην κίνηση του νεοελληνικού διαφωτισμού;

**φαιδρύνη: για να χαροποιήσει.
ελεεινή κατάσταση: οικτρή,
αξιοθρήνητη κατάσταση.**

- 3. Ανταποκρίνεται το κήρυγμα του στις ιστορικές ανάγκες της εποχής; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.**
- 4. Ο Σολωμός είχε πει: «Μήγαρις (= μήπως) έχω άλλο στο νου μου πάρεξ (= εκτός) ελευθερία και γλώσσα;» Να συσχετίσετε αυτή τη φράση με ανάλογα χωρία από τα αποσπάσματα του Κοσμά Αιτωλού.**

Κοσμάς Αιτωλός (1714-1779)

Γεννήθηκε στο Μέγα Δένδρο της Αιτωλίας. Αφού έμαθε τα πρώτα γράμματα στην πατρίδα του, πήγε το 1750 στο Άγιο Όρος, όπου χειροτονήθηκε ιερομόναχος. Στην Αθωνιάδα Σχολή συμπλήρωσε την εγκύκλια μόρφωση του και διδάχτηκε Λογική. Ένας από τους διδασκάλους του ήταν ο Ευγένιος Βούλγαρης. Το 1760 πήγε στην Κωνσταντινούπολη· με άδεια του πατριάρχη Σεραφείμ Β΄ κήρυξε στην ηπειρωτική Ελλάδα, στις Κυκλάδες και τα Ιόνια νησιά. Τις περισσότερες περιόδους του τις έκανε στα χωριά της Ηπείρου, όπου θανατώθηκε από τους Τούρκους το 1779, κοντά στο Μπεράτι. Ανακηρύχθηκε επίσημα άγιος της Ορθόδοξης Εκκλησίας το 1961 από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

**Άγγελος Κουγιουμτζής (γεν. 1920),
Ο Κοσμάς ο Αιτωλός μιλά στο λαό**

Νεοελληνικός Διαφωτισμός

ΕΡΜΗΣ ὁ ΛΟΓΙΟΣ
1820

ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ, ΤΗΣ ΑΟΥΣΤΡΙΑΣ

Δημήτριος Καταρτζής

[Από τη χρεία να οδηγούμαστε
εις τα αναγκαία]

Ο Καταρτζής στα δοκίμια του διαπιστώνει ότι η ελληνική παιδεία σε σύγκριση με την ευρωπαϊκή υστερεί πολύ, παρόλο που και οι Έλληνες και οι ευρωπαϊκοί λαοί θεμελιώνουν την παιδεία τους στην ίδια πνευματική παράδοση (την αρχαία ελληνική σκέψη και τον πολιτισμό). Τοποθετεί τη διαφορά στη γλώσσα της παιδείας. Παρατηρεί ότι οι νέοι διαθέτουν το μεγαλύτερο μέρος των σπουδών τους στην εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, με συνέπεια η γενική τους μόρφωση να είναι ελλιπής. Αντλώντας από το παράδειγμα της Ευρώπης προτείνει την καθιέρωση της

«φυσικής» γλώσσας, όπως αποκαλεί τη δημοτική, ως αποκλειστικού γλωσσικού οργάνου της παιδείας.

Το παρακάτω κείμενο είναι απόσπασμα από το παιδαγωγικό του δοκίμιο «Συμβουλή στους νέους πώς να ωφελιούνται και να μη βλάπτονται απ' τα βιβλία τα φράγκικα και τα τούρκικα και ποια να 'ναι η καθαυτό τους σπουδή» (1783). Στο δοκίμιο αυτό, όπου ο Καταρτζής μιμείται τον τίτλο του γνωστού λόγου του Μεγ. Βασιλείου, κρίνει την κατάσταση της Παιδείας στην εποχή του και προτείνει ενδιαφέρουσες λύσεις.

Ως εδώ εδείξαμε την ασκησιά της σπουδής* μας, για να νιώσουμε

σπουδή: εκπαίδευση.

καλύτερα την καλλονή της κατόπι
στο λόγο μας. Επειδή λοιπόν κι απ'
τη χρεία* πόχουμε πρέπει να
οδηγιούμαστε στα αναγκαία και να
τα σπουδάζουμε, ποιος άλλος θα
την δείξει αυτήνα παρά η
φρόνηση,* η οποία είναι αρετή
αρετών καθώς την είπαν
οικειότερα,* η συνοδιά* των
αρετών; Κι αλήθεια, χωρίς τη
συνοδιά της καμιά αρετή δεν είν'
τέτοια· ωσάν οπού πε με,* τι άλλο

χρεία: ανάγκη.

φρόνηση: σύνεση, ορθοφροσύνη.

οικειότερα: καταλληλότερα.

συνοδιά (και συνοδεία):

συντροφιά.

πε με: πες μου.

πράγμα είν' η ελευθεριότητα παρά μια φρονιμάδα στη δοσοληψία κι εξής αρετές ομοίως;* Όθε κι οι πέντε παρθένες έχασαν την αρετή τους, γιατί δεν είχαν τη φρόνηση· άρα και η σπουδή πρέπει να γίνεται με φρόνηση, για να 'ν' αρετή κι όχι κακία. Μα εννοούμε κι αυτή τη φρόνηση προσδιορισμένη* στο δικό μας έθνος, γιατί κι αυτή σαν το δίκαιο διαφέρει κατά έθνη και τόπους.

Λοιπόν η φρόνησή μας μας λέγει πως η πρώτη χρεία μας και τιμή

η ελευθεριότητα... ομοίως: το ελεύθερο φρόνημα απαιτεί σύνεση στις σχέσεις μας με τους άλλους (= δοσοληψία), όπως και στις άλλες αρετές.

προσδιορισμένη: καθορισμένη, προσαρμοσμένη.

είναι να ξέρουμε καλά τη γλώσσα που συντυχαίνουμε,* την οποία και να τη γράφουμε πάλι έτζι,* για να είμαστε λόγιοι* και να μπορούμε στη δική μας γλώσσα με τη γλώσσα και το κοντύλι* να εκφράζουμε κάθε έννοια με δικές μας λέξεις και όρους, καθώς το κάμνουν όλα τα πεπολιτευμένα* έθνη· αυτό λοιπόν γίνεται, όταν η καθαυτό σπουδή μας γίνεται σε αυτήνα και κάθε άλλη σπουδή μας για αυτήνα.

Κατά δεύτερο λόγο έχουμε να μαθαίνουμε τα ελληνικά* και την

συντυχαίνω: μιλώ.

έτζι: έτσι.

λόγιος: μορφωμένος.

με τη γλώσσα και με το κοντύλι: με τον προφορικό και το γραπτό λόγο.

πεπολιτευμένα: πολιτισμένα.

ελληνικά: τα αρχαία ελληνικά.

παιδεία που έχουν τα ελληνικά τα συγγράματα σα μια αξιόλογη παιδεία και γλώσσα που ήταν και είναι κοντά σ' όλα τα έθνη της Ευρώπης και το περισσότερο για τα πατερικά μας βιβλία,* αλλά και σαν απόγονοι που είμαστε των συγγραφέων εκείνων κι αυτωνών* των βιβλίων, και μάλιστα για να καλλιεργήσουμε, να καλλωπίσουμε και να πλουτύνουμε τη γλώσσα που λαλούμε, ο έστι* ν' αναγινώσκουμε τα ελληνικά για τη γλώσσα μας, τα ρωμαίικα, κι όχι για τα ελληνικά πάλε. Επειδή όμως στα ελληνικά

πατερικά βιβλία: τα βιβλία των πατέρων της εκκλησίας.

αυτωνών (των βιβλίων): των δικών τους (βιβλίων).

ο έστι: πράγμα που σημαίνει, δηλαδή.

δεν έχουμε' εμείς όλες τις επιστήμες
χώρια χώρια, αλλά πολλές είναι
συμπεφυρμένες* κι ανακατωμένες,
και μάλιστα η ιστορία η εκκλησιαστι-
κή και η θύραθεν,* κι η γεωγραφία
και χρονολογία, τα δυο της μάτια,
απ' τις οποίες έχουμε μεγαλύτετη
χρεία· αλλά και ό,τι θε να πούμε και
θε να φιλοσοφήσουμε, πρέπει
πρώτα να ξέρουμε τον κόσμο και τα
διάφορα μέρη του, κι εκείνα που
περιέχουν: τον άνθρωπο με όλες
τες μεγάλες του φαμελιές πρώτα
και τώρα, τα ζώα, φυτά κι ορυκτά.

Όθεν για να πληροφορηθεί
κανείς σ' αυτά απ' τα βιβλία του,

συμπεφυρμένος (συμφύρω):
ανάμεικτος.

η θύραθεν (ιστορία): η ελληνική
(ιστορία).

ελληνικά ό,τι έχουν, πρέπει να τα διαβάσ' όλα, πράγμα όχι δυνατό σ' όλους· στα φράγκικα πλην* είν' η ανάλυση όλων των ελληνικών μας βιβλίων. Πρέπει για τούτο λοιπόν να μάθουμε μια ζουντανή γλώσσα της Ευρώπης, όποια κι αν είναι, ας είν' η φραντζέζικη* που 'ν' η κοινή της· και μ' αυτόν τον εύκολο τρόπο καταλαβαίνουμε καλά όλα τα ελληνικά μας βιβλία που 'ν' η πηγή της σοφίας της ευρωπαϊκής. Προσέτι, επειδή στα ελληνικά απ' την καταστροφή μας κι εδώθες* λείπ' η συνέχεια της ιστορίας και η πρόοδος στις άλλες επιστήμες και

πλην: όμως.

φραντζέζικη: γαλλική.

απ' την καταστροφή μας κι

εδώθες: από την υποδούλωσή μας και μετά.

**τέχνες μ' όλα τα παρόντα* που 'ναι
στον κόσμο, πρέπει πάλε στα
φραντζέζικα να τα γυρεύουμ' αυτά,
και να έχουμε οπωσοούν* είδησ' απ'
όλες τις μαθήσεις,* να επιμένουμε'
όμως και να προκόβουμε με
θεμέλιο σ' εκείνην που απαιτεί το
επάγγελμά μας.**

παρόντα: τωρινά, σύγχρονα.

οπωσοούν: οπωσδήποτε, κάπως.

μάθηση: γνώση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ποια σημασία αποδίδει στη φρόνηση ο Καταρτζής και πώς δικαιολογεί τη σημασία αυτή;**
- 2. Ποιες γλώσσες συμβουλεύει να μαθαίνουν οι νέοι και για ποιους λόγους θεωρεί αναγκαία την εκμάθησή τους;**
- 3. Ο Καταρτζής προτείνει, σύμφωνα με τις αντιλήψεις του διαφωτισμού, την ανανέωση της παιδείας στο περιεχόμενο και στο πνεύμα της. Σε ποια χωρία φαίνεται αυτό;**

Δημήτριος Καταρτζής (ή Φωτιάδης) (1730 - 1807)

Ο κυριότερος εκπρόσωπος του φαναριώτικου διαφωτισμού. Γεννήθηκε ίσως στην Κωνσταντινούπολη, όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα, και έζησε στο Βουκουρέστι. Κατέλαβε υψηλά δικαστικά αξιώματα και τιμήθηκε με τον τίτλο του Μεγάλου Λογοθέτη. Σχεδίασε ένα ευρύ πρόγραμμα για τη μεταρρύθμιση της παιδείας της εποχής του σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, όπως εκφράστηκαν στην Εγκυκλοπαίδεια του Diderot. Τις απόψεις του αυτές τις ανέπτυξε σε κείμενα του από το 1783 ως το 1791. Η προσωπικότητα του επηρέασε πολλούς εκπροσώπους του νεοελληνικού διαφωτισμού, όπως το Ρήγα Βελεστινλή, το

**Δανιήλ Φιλιππίδη, το Γρηγόριο
Κωνσταντά, τον Αθανάσιο
Χριστόπουλο κ.ά.**

**Κρήνη στα περίχωρα της
Κωνσταντινούπολης,
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη**

Ρήγας Βελεστινλής

Το εθνικοαπελευθερωτικό πρόγραμμα του Ρήγα απέβλεπε στον ξεσηκωμό όχι μόνο των ελληνικών πληθυσμών, αλλά και όλων των υπόδουλων λαών της Βαλκανικής που καταπιέζονταν από το δεσποτισμό του σουλτάνου. Από την Επανάσταση κατά του σουλτάνου δεν εξαιρούσε τους Τούρκους. Μετά την αποτίναξη της οθωμανικής τυραννίας οραματιζόταν την ίδρυση της Ελληνικής Δημοκρατίας, ενός ομοσπονδιακού κράτους που θα απλωνόταν στα όρια της οθωμανικής αυτοκρατορίας και θα ήταν οργανωμένο σύμφωνα με τους θεσμούς της Γαλλικής Δημοκρατίας. Γι' αυτόν ακριβώς το σκοπό συνέταξε την Προκήρυξη, τα

Δίκαια του Ανθρώπου, το Σύνταγμα και το Θούριο, τα επαναστατικά του δηλαδή έργα, που τυπώθηκαν στο τυπογραφείο των αδελφών Πουλιού στη Βιέννη με προσωπική του επίβλεψη τον Οκτώβρη του 1797σε 3.000 αντίτυπα.

Για τη διατύπωση του Συντάγματος και των Δικαίων του Ανθρώπου, που έχουν μορφή νόμων της Ελληνικής Δημοκρατίας, βασίστηκε στα σχέδια Συντακτικών Συνελεύσεων της Γαλλικής Επανάστασης και στο Γαλλικό Σύνταγμα του 1793. Από τα κείμενα αυτά δίνουμε την προκήρυξη προς τους λαούς της Βαλκανικής.

Η επαναστατική προκήρυξη

Ο λαός, απόγονος των Ελλήνων, οπού κατοικεί την Ρούμελην,* την Μικράν Ασίαν, τας Μεσογείους νήσους, την Βλαχομπογδανίαν,* και όλοι όσοι στενάζουν υπό την δυσφωρωτάτην τυραννίαν του Οθωμανικού βδελυρωτάτου* δεσποτισμού, ή εβιάσθησαν να

Ρούμελη: έτσι ονόμαζαν οι Τούρκοι το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας εκτός από τις παραδουνάβιες ηγεμονίες· αργότερα ονομάστηκε Ρούμελη η Στερεά Ελλάδα.

Βλαχομπογδανία: οι παραδουνάβιες ηγεμονίες· Μολδοβλαχία.

βδελυρός: αδιάντροπος, σιχαμερός.

φύγουν εις ξένα βασίλεια, διά να
γλιτώσουν από τον δυσβάστακτον
και βαρύν αυτού ζυγόν, όλοι, λέγω,
Χριστιανοί και Τούρκοι, χωρίς
κανένα ξεχωρισμόν θρησκείας
(επειδή όλοι πλάσματα Θεού είναι
και τέκνα του πρωτοπλάστου),
στοχαζόμενοι ότι ο Τύραννος,
ονομαζόμενος Σουλτάνος,
κατέπεσεν ολοτελώς εις τας
βρωμεράς ορέξεις του,
επερικυκλώθη από ευνούχους και
αιμοβόρους αμαθέστατους
αυλικούς, ελησμόνησε και
κατεφρόνησε την ανθρωπότητα,*
εσκληρύνθη η καρδιά του κατά της
αθωότητος, και το πλέον
ωραιότερον βασίλειον του κόσμου,
οπού εκθειάζεται πανταχόθεν από

ανθρωπότης: ανθρωπιά,
ανθρωπισμός.

**Δημήτριος Ζωγράφος
(π.1790 -μετά το 1840),
Ο Ρήγας σπέρνει το σπόρο της
ελευθερίας
(λεπτομέρεια από το έργο Η πτώση
της Κωνσταντινουπόλεως)
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο**

τους σοφούς, κατήντησεν εις μίαν βδελυράν αναρχίαν, τόσον, ώστε κανένας, οποιασδήποτε τάξεως και θρησκείας, δεν είναι σίγουρος μήτε διά την ζωήν του, μήτε διά την τιμήν του, μήτε διά τα υποστατικά* του.

Ο πλέον ήσυχος, ο πλέον αθώος, ο πλέον τίμιος πολίτης κινδυνεύει κάθε στιγμήν να γίνη ελεεινή θυσία της τυραννικής φαντασίας, ή των αγρίων τοποτηρητών και αναξίων μεγιστάνων του Τυράννου, ή τέλος (όπερ συνεχέστερον συμβαίνει), των κακότεροπων θηριωδέστατων μιμητών του, χαιρόντων εις το ατιμώρητον κρίμα, εις την σκληροτάτην απανθρωπότητα,* εις

υποστατικό: αγρόκτημα.

απανθρωπότης: απανθρωπιά, σκληρότητα.

την φονοκτονίαν,* χωρίς καμίαν
εξέτασιν, χωρίς καμίαν κρίσιν.

- Ουρανέ! εσύ είσαι
απροσωπόληπτος* μάρτυς των
τοιούτων κακουργημάτων.

- Ήλιε! εσύ βλέπεις καθημερινώς
τα τοιαύτα θηριώδη τολμήματα.

- Γη! εσύ ποτίζεσαι αδιακόπως
από τα ρείθρα* των αθώνων
αιμάτων.

Ποιος έχει στόμα να με ειπή το
εναντίον; Ποιος είναι εκείνος ο
τίγρις, ομόψηφος* των τοσοούτων
ανομημάτων; Ας έβγη εις το παρόν,
και διά πολέμιόν του μάρτυρα θέλει
αποκτήσει όλην την Κτίσιν, ήτις

φονοκτονία: ανθρωποκτονία.

απροσωπόληπτος: αμερόληπτος,
αντικειμενικός.

ρείθρο: αυλάκι.

ομόψηφος: σύμφωνος.

αγλώσσωσ* γογγά* διά τους
αδίκους ὧδε* εκχυνομένους ρύακας
των ανθρωπίνων αιμάτων.

Ο μέχρι τούδε, λέγω, δυστυχής
ούτος λαός, βλέποντας ότι ὅλαι του
αι θλίψεις και οδύνας, τα καθημερινά
δάκρυα του, ο αφανισμός του,
προέρχονται από την κακήν και
αχρειεστάτην διοίκησιν, από την
στέρησιν καλών νόμων,
απεφάσισεν, ενανδριζόμενος* μίαν
φοράν, να ατενίση προς τον
ουρανό, να εγείρη ανδρείως τον
καταβεβαρημένον τράχηλό,ν του

αγλώσσωσ: χωρίς λόγια.

γογγά: γογγύζει.

ὧδε: έτσι.

ενανδρίζομαι: γίνομαι άντρας,
αντριεύω.

ενοπλίζω: εξοπλίζω.

και, ενοπλίζοντας εμμανώς* τους βραχίονας του με τα άρματα της εκδικήσεως και της απελπισίας, να εκβοήση μεγαλοφώνως, ενώπιον πάσης της Οικουμένης, με βροντώδη κραυγήν, τα ιερά και άμωμα* δίκαια, οπού θεόθεν τω εχαρίθησαν διά να ζήση ησύχως επάνω εις την γην.

Όθεν, διά να ημπορούν ομοθυμαδόν* όλοι οι κάτοικοι να συγκρίνωσι πάντοτε με άγρυπνον όμμα τα κινήματα της διοικήσεως των διοικούντων, με τον σκοπόν της κοινωνικής αυτών νομοθεσίας, εκτινάζοντες ανδρικώς τον ουτιδανόν* ζυγόν του Δεσποτισμού

εμμανώς: παράφορα.

άμωμος: άψογος, άμεμπτος.

ομοθυμαδόν: ομόψυχα.

ουτιδανός: ευτελής, τιποτένιος.

και εναγκαλιζόμενοι την πολύτιμον
Ελευθερίαν των ενδόξων
προπατόρων των, να μην
αφεθώσιν ουδέποτε να
καταπατώνται ως σκλάβοι εις το
εξής από την απάνθρωπον
τυραννίαν! να έχη έκαστος ωσάν
λαμπρόν καθρέπτην εμπροστά εις
τα ομμάτια του τα θεμέλια της
ελευθερίας, της σιγουρότητος* και
της ευτυχίας του· να γνωρίζουν
εμφανέστατα οι κριταί,* ποίον είναι
το δυσαπόφευκτον* χρέος των
προς τους κρινόμενους ελευθέρους
κατοίκους· και οι νομοθέται και
πρώτοι της διοικήσεως τον
ευθύτατον κανόνα, καθ' ον πρέπει

σιγουρότης: ασφάλεια.

κριτής: δικαστής.

δυσαπόφευκτος: που δύσκολα
μπορούμε να αποφύγουμε.

να ρυθμίζεται και ν' αποβλέπη το επάγγελμα των προς ευδαιμονίαν των πολιτών, κηρύττεται λαμπροφανώς η ακόλουθος **ΔΗΜΟΣΙΑ ΦΑΝΕΡΩΣΙΣ*** των πολυτίμων **ΔΙΚΑΙΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ¹** και του ελευθέρου κατοίκου του βασιλείου.

φανέρωσις: διακήρυξη.

1. Μετά την προκήρυξη ακολουθούν τα δίκαια του ανθρώπου· ένα απόσπασμά τους είναι δημοσιευμένο στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ο λαός... Χριστιανοί και Τούρκοι... : Να βρείτε στο κείμενο την κύρια πρόταση, στην οποία αναφέρεται η προηγούμενη έκφραση.**
- 2. Να γράψετε περιληπτικά το νόημα του κειμένου.**
- 3. Ποια χωρία του κειμένου φανερώνουν το σχέδιο του Ρήγα; Προτού απαντήσετε, συμβουλευτείτε το εισαγωγικό σημείωμα.**
- 4. Ένα επαναστατικό κείμενο, εκτός από τις ιδέες, εκφράζει έντονο πάθος και μεταδίδει παλμό. Πώς εκφράζεται αυτό το πάθος στο κείμενο του Ρήγα;**

Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798)

Πρόδρομος και πρωτομάρτυρας της ελευθερίας, από τις σημαντικότερες μορφές του νέου ελληνισμού.

Γεννήθηκε στο Βελεστίνο της Θεσσαλίας και αφού σπούδασε στη Ζαγορά και εργάστηκε για μικρό διάστημα ως δάσκαλος στον Κισσό του Πηλίου, πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου προσλήφθηκε ως γραμματικός, δηλαδή διπλωματικός υπάλληλος στην οικογένεια Υψηλάντη. Εκεί συμπληρώνει τη μόρφωση του μαθαίνοντας ξένες γλώσσες και γνωρίζεται με επιφανή πρόσωπα της εποχής του. Αργότερα υπηρέτησε ως γραμματικός επίσης

του ηγεμόνα Νικολάου Μαυρογένη στο Βουκουρέστι, του βαρόνου Λάγγενφελντ και του Μιχαήλ Σούτσου. Πνεύμα ανήσυχο και τολμηρό μπολιάζεται από τις ιδέες του γαλλικού διαφωτισμού και παρακολουθεί από κοντά την αποσύνθεση της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ζώντας τον επαναστατικό αναβρασμό στις πλούσιες ελληνικές παροικίες του Βουκουρεστίου και της Βιέννης και καλλιεργώντας σχέσεις με Γάλλους πολιτικούς και πνευματικούς ανθρώπους συλλαμβάνει τα εθνικοαπελευθερωτικά του οράματα και προσπαθεί να τα πραγματώσει. Για το σκοπό αυτό δημοσιεύει άλλοτε έργα διαφωτιστικά επηρεασμένος από τον κύκλο του Καταρτζή, άλλοτε επαναστατικά αναπτύσσοντας καταπληκτική

συνωμοτική και επαναστατική δράση. Μύησε στα σχέδια του τον Πασβάνογλου, πασά του Βιδινίου, δεν πρόλαβε όμως να τα πραγματοποιήσει. Τον συνέλαβαν οι αυστριακές αρχές και τον παρέδωσαν μαζί με τους συνεργάτες του στους Τούρκους, οι οποίοι τους εκτέλεσαν στο Βελιγράδι. Έργα του: Σχολείον ντελικάτων εραστών (1790 - διηγήματα μεταφρασμένα από τα γαλλικά), Φυσικής Απάνθισμα (1790 - έργο διαφωτιστικό), Ηθικός Τρίπους (1797), Χάρτα της Ελλάδος (1797), Νέα Πολιτική Διοικήσεις (1797).

Ανώνυμος

Ελληνική Νομαρχία

Νομαρχία εδώ σημαίνει αρχή των νόμων, εξουσία των νόμων. Έτσι ονομάζει ο συγγραφέας το πολίτευμα που προτείνει αντιπαραθέτοντάς το στην αναρχία και στη μοναρχία. Η Ελληνική Νομαρχία εκδόθηκε το 1806 ανώνυμα στην Ιταλία και ο συγγραφέας του βιβλίου παραμένει ακόμη άγνωστος. Είναι ένα βιβλίο αφιερωμένο στη μνήμη του Ρήγα, διαποτισμένο από τις ιδέες του Διαφωτισμού και γραμμένο με έντονο πάθος. Σκοπός του είναι να αφυπνίσει τους υπόδουλους Έλληνες, ώστε να ξεσηκωθούν και να απελευθερωθούν από τον τουρκικό ζυγό, αλλά και από κάθε

άλλο ζυγό που πιέζει τον άνθρωπο (αμάθεια, προλήψεις, αδικίες κτλ.). Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο συγγραφέας μιλάει για τα χρήματα και για το ρόλο τους στην κοινωνική ζωή των ανθρώπων.

[Η εφεύρεσις των χρημάτων]

Ο πρώτος λοιπόν μου φαίνεται ότι ήθελεν ειπεί: Η εφεύρεσις των χρημάτων ευκόλυνεν τους τρόπους της ζωοτροφίας, έδωσεν εκείνα τα είδη εις εν γένος, οπού δεν τα είχε, ηύξησε τας ιδέας των ανθρώπων, αυξάνοντας τον αριθμόν των πραγμάτων. Εγκαρδίωσεν τους τεχνίτας, τιμώντας και αγοράζοντας τα τεχνουργήματα των, και, τέλος πάντων, ετίμησε την ανθρωπότητα και την κατέστησεν ευγενή και χρηστοήθη.

Ο άλλος, βέβαια, ήθελεν αποκριθή: Η εφεύρεσις των χρημάτων κατέστησεν τους ανθρώπους εχθρούς της φύσεως και του εαυτού των. Η εφεύρεσίς των κάμνει να πιστεύουν οι περισσότεροι των ανθρώπων, μεγαλύτερον το μικρόν από το μεγάλο*. Η εφεύρεσίς των έφθειρε τα ήθη των ανθρώπων με την πολυτέλειαν, και, τέλος πάντων, τα χρήματα έδωσαν ύπαρξιν άλλων δύο γενών ανάμεσα εις τους ανθρώπους. Όθεν, εκτός του

μεγαλύτερον το μικρόν από το μεγάλο: ο ίδιος ο συγγραφέας επεξηγεί αυτή τη φράση με την ακόλουθη υποσημείωση «Είναι πασίδηλον πόσον νομίζονται αξιώτεροι οι ανάξιοι πλούσιοι από τους αξιωτάτους πτωχούς».

αρσενικού και του θηλυκού, την
σήμερον ευρίσκεται το τρίτον
γένος, δια να ειπώ ούτως, των
πλουσίων, και το τέταρτον, των
πτωχών.

Ποιος έχοντας κρίσιν στοχασμού
δεν φρίττει θεωρώντας τους
ενενήντα εννέα να μην ζώσι, να μην
δουλεύωσι, να μην κοπιάζωσι δι'
άλλο τι, ή δια τον εαυτόν των, παρά
μόνον καιμόνον δια το καλώς έχειν
του ενός; Και ποιος, βλέποντάς το,
δεν καταλαμβάνει, ότι η αιτία είναι,
οπού όχιμόνον τα φυσικά και ηθικά
υποδουλώθησαν εις τα χρήματα,
αλλά και οι ίδιοι άνθρωποι
καταστάθησαν* μέτρα του χρυσού,
και ότι, όποιος έχει περισσότερας

καταστάθησαν: (καταστάθηκαν)
έγιναν.

μονάδας χρυσίου,* ημπορεί να αγοράση περισσοτέρους ανθρώπους; Χειρότερον πράγμα γίνεται από αυτό άραγε; Οι άνθρωποι να ουτιδανωθώσι* τόσον, ώστε οπού με άκραν αδιαντροπίαν να ακούη τινάς τον οθωμανόν να λέγη, ομοίως και τον βρεττανόν, «σήμερον αγόρασα δέκα ανθρώπους»!

Πώς ημπορεί, εκείνος οπού τα στοχάζεται, να ζήση, και να ηξεύρη, ότι, χωρίς να θέλη να πωληθή ένας, τον αγοράζουν με βίαν, και μάλιστα να είναι αυτός ο ίδιος υποχρεωμένος να αγοράση άλλους, και να γίνη κακός, θέλοντας

μονάδας χρυσίου: χρυσά νομίσματα, χρήματα.

να ουτιδανωθώσι (ουτιδανός = τιποτένιος): να εξευτελιστούν.

και μη θέλοντας; Οποία είναι η
καλωσύνη, οπού μας ήλθεν από
την εφεύρεσιν των χρημάτων; Ίσως
οπού μας ευκόλυνεν τας αμοιβαίας
διαλλαγάς; * Αλλά ποία ανάγκη
ήτον, διά να μας τας ευκολύνη; Και
πώς εζούσαν οι άνθρωποι, πριν να
εφεύρουν τους χρυσούς αριθμούς;
Οι Αμερικάνοι προ τεσσάρων
αιώνων δεν έτρωγον ίσως, δεν
ενδύοντο,* δεν είχαν ίσως όλας τας
αρετάς, μην έχοντες κανένα
ελάττωμα; Απέθανον από πείναν
ίσως οι Λάκωνες, οπού δεν
εμεταχειρίζοντο τον χρυσόν; Ή
μήπως δεν ηφανίσθη όλη η Ελλάς
εξ αιτίας του; Δεν τυραννείται μέχρι
της σήμερον από αυτόν; Και, τέλος
πάντων, το ανθρώπινον γένος δεν

διαλλαγή: συναλλαγή.
ενδύομαι: ντύνομαι.

ασχημώθη* τόσον από αυτόν;

**Δεν πωλείται ίσως η δικαιοσύνη
διά του χρυσού; Δεν αγοράζονται
ίσως οι κριταί διά του χρυσού; Δεν
σκεπάζει ίσως ο πλούσιος τας
ανομίας του διά του χρυσού; Δεν
χάνει ίσως ο πτωχός τα δίκαια του
διά της ελλείψεως του χρυσού;
Διατί, τάχατες, να βλέπωμεν ένα
άνθρωπον να ορίζη άλλους
ανθρώπους, και δέκα ανθρώπους
να τρέχουν όπισθεν εις τον ένα,
ωσάν να ήτον αυτοί χοίροι, και
αυτός χοιροβοσκός;**

**Τι περισσότερο από τους
άλλους έχει αυτός, οπού τόσον
αυστηρώς και υπερηφάνως κτυπά,
υβρίζει και καταφρονεί τους
άλλους; Διατί, διατί, ο ένας να**

**ασχημώθη (από το άσχημος): εδώ
μτφ. εξαχρειώθηκε.**

ονομάζεται δούλος και ο άλλος κύριος; Διατί ο πλούσιος να τρώγη, να πίνη, να κοιμάται, να ξεφαντώνη, να μην κοπιάζη και να ορίζη, ο δε πτωχός να υπόκειται,* να κοπιάζη, να δουλεύη πάντοτε, να κοιμάται κατά γης, να διψή, και να πεινά;

Ποία είναι η αιτία, ω άνθρωποι, παρά η εφεύρεσις του χρυσού; Ποία ανάγκη μας βιάζει, λοιπόν, να τον φυλάττωμεν; Μήπως οι άνθρωποι ζώσι με μέταλλα, ή μήπως διά του χρυσού καλλιεργείται η γη; Και διατί τάχατες δεν ήθελον ημπορέσει να ζήσουν οι άνθρωποι χωρίς τον χρυσόν; Και τι ήθελε γίνει ο χρυσός, αν του έλειπεν από όλους η υπόληψις; Και διατί τοσαύτη υπόληψις εις εν μέταλλον;

υπόκειμαι: είμαι υποταγμένος.

Δεν είναι ίσως η πρώτη και η κυρία πρόξενος τόσων φοβερών πλημμελημάτων ο χρυσός; Δεν πωλείται η τιμή ίσως διά του χρυσού; Δεν αγοράζεται ίσως η αξιότης* δι' αυτού; Δεν κλαίει, τέλος πάντων, το ανθρώπινον γένος εξ αιτίας του; Εν ενί λόγω* δεν είναι πρόξενος της πολιτικής ανυπόφορου ανομοιότητος και των εξ αυτής προερχομένων μυρίων κακών; Φευ!

**αξιότης: αξιοσύνη, ικανότητα.
εν ενί λόγω: με ένα λόγο.**

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Με ποιο τρόπο (με ποια μέθοδο) συζητάει το θέμα του ο συγγραφέας;**
- 2. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί πολλές ερωτήσεις. Τι είδους ερωτήσεις είναι αυτές και ποια η σημασία τους για το ύφος του κειμένου;**
- 3. Με βάση το κείμενο που διαβάσατε (αλλά και γενικότερα), ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα πλεονεκτήματα και ποια τα μειονεκτήματα των χρημάτων;**
- 4. Εργασία: Να αποδώσετε το παραπάνω κείμενο περιληπτικά (σε 10-12 γραμμές). Κατόπιν να διαλέξετε μια ιδέα του (όποια θέλετε) και να την αναπτύξετε.**

Αδαμάντιος Κοραΐς

Ξεχωριστή θέση στα κείμενα του Κοραΐ κατέχει η αλληλογραφία του. Διασώθηκαν περίπου χίλια γράμματά του από το 1774. Κι εδώ, όπως και στα μαχητικά του φυλλάδια, παρουσιάζεται ολοζώντανη η προσωπικότητά του: ο σοφός επιστήμονας, ο μαχητικός διαφωτιστής και, κυρίως, ο ανήσυχος άνθρωπος που δεχόταν τα μηνύματα του καιρού του και τα μετέδιδε στους συνανθρώπους του. Οι επιστολές του που απευθύνονταν σε φίλους του στη σκλαβωμένη πατρίδα είχαν πλατιά διάδοση κι απήχηση, γιατί οι παραλήπτες τους τις αντέγραφαν και τις κυκλοφορούσαν χέρι με χέρι στους υπόδουλους ομογενείς. Έτσι συμπληρώνουν κι αυτές το

διαφωτιστικό του έργου: διδάσκουν, αφυπνίζουν συνειδήσεις, νουθετούν.

Πυκνή και μακροχρόνια ήταν η αλληλογραφία του με τον αδελφικό του φίλο Δημήτριο Λώτο, που ήταν πρωτοψάλτης στη Σμύρνη. Γράφοντας προς τον Πρωτοψάλτη ο Κοραής «γεμίζει δεκάδες σελίδες, παρακολουθώντας και καταγράφοντας με ψυχή και μάτια εφήβου όλα όσα συμβαίνουν γύρω του. Έτσι η Γαλλική Επανάσταση, η άλωση της Βαστίλλης, η κηδεία του Μιραμπώ και του Βολταίρου, οι λαϊκές εξεγέρσεις, η θανάτωση του

Λουδοβίκου κτλ. καταγράφονται σε ζωντανές σελίδες ημερολογίου»¹.

Παραθέτουμε απόσπασμα επιστολής του Κοραή της 15 Νοεμβρίου 1791 προς τον Πρωτοψάλτη, στην οποία περιγράφεται η μετακομιδή των λειψάνων του Βολταίρου.

---

1. Λ. Ι. Βρανούσης από το βιβλίο: Αδαμαντίου Κοραή, Επιστολαί προς τον Πρωτοψάλτη (επιλογή), Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήναι 1959, σ. κ'.

[Η κηδεία του Βολταίρου]

Ίσως ήκουσας ότι, αποθανόντα τον περίφημον Βολταίρον,* ο κλήρος του Παρισιού δεν εσυγχώρησε να θάψωσι εις το Παρίσιον, αλλ' έκαμαν εις τρόπον ώστε ηναγκάσθησαν οι συγγενείς και φίλοι του να τον θάψωσι πολλάς λεύγας μακράν από το Παρίσιον. Η πρόφασις των καλογήρων ήτον ότι ο Βολταίρος ήτον ασεβέστατος άνθρωπος [...].

Ο λαός, ενθυμούμενος τα όσα κατ' αυτών [των καλογήρων] είχεν είπει ο Βολταίρος και την κώλυσιν της ταφής του, ηθέλησε να εκδικήση τον νεκρόν του από τας καλογηρικάς καταδρομάς, και απεφάσισε να κάμη μετακομιδήν του λειψάνου του εις το Παρίσιον.

(συνέχεια στη σελίδα 131)

Βολταίρος (1694-1778). Διάσημος Γάλλος συγγραφέας και φιλόσοφος, από τις ηγετικές μορφές του γαλλικού διαφωτισμού. Πνεύμα τολμηρό και περίεργο σε κάθε νεωτερισμό συνδύαζε τα λογοτεχνικά, κοινωνικά και φιλοσοφικά του ενδιαφέροντα με την ακαταπρόκλητη ενεργητικότητά του. Υπέρμαχος της ανεξιθρησκείας αντιτάχθηκε στο θρησκευτικό φανατισμό και τη μισαλλοδοξία. Η απήχηση του έργου του ήταν απέραντη. Στις φιλοσοφικές του ιδέες ήταν ανθρώπινος· ο σεβασμός της συνείδησης και της ατομικής ελευθερίας, η ακλόνητη πίστη στην πρόοδο και η εμπιστοσύνη στην αποτελεσματικότητα της πράξης είναι μερικές από τις βασικές ιδέες του Βολταίρου.

Υπήγαν λοιπόν πλήθος
ανάριθμον* εις τον τάφον του, τον
εξέχωσαν, και τον έφεραν εις το
Παρίσιον τη δεκάτη του Ιουλίου,
ημέρα Κυριακή προς το εσπέρας,
και τον έθηκαν επάνω εις την
Βασιλίαν,* εις το προάστιον της
πόλεως, δια να τον κηδεύσωσιν
εντίμως τη επαύριον. Ηξεύρεις ότι η
Βασιλία είναι εκείνη η περίφημος
φυλακή, την οποίαν εκρήμνισεν ο
λαός εις τας αρχάς των ταραχών·

ανάριθμος: αναρίθμητος.

Βασιλία: Βαστίλλη· η περιβόητη
φυλακή του Παρισιού, όπου η
μοναρχία φυλάκιζε επιφανείς
πολιτικούς της αντιπάλους. Την
γκρέμισε ο επαναστατημένος λαός
στις 14 Ιουλίου 1789 και η ημέρα
αυτή καθιερώθηκε ως εθνική γιορτή
στη Γαλλία.

πλησίον της Βασιλίας κατοικῶ και
εγώ, και η πομπή ὅλη ἔπρεπε να
περάση κατάντικρυ των
παραθύρων μου. Τον ἔθηκαν
εξεπίτηδες εις την Βασιλίαν, δια να
τον εκδικήσωσι* και από την
πάλαιαν τυραννίαν της αυλής, η
οποία εἶχε τον φυλακώσει εις αυτό
το φρούριον, ἀκόμη εικοσαετή νέον
ὄντα. Τη επαύριον, ια΄ Ιουλίου,
έβαλαν την θήκην, η οποία περιείχε
τα οστά του, επάνω εις μίαν
λαμπράν ἀμαξαν –αλλ’ ελησμόνησα
να σε ειπώ, ὅτι τον έβαλαν εις την
Βασιλίαν εις εκείνον τον ίδιον
τόπον της κρημισμένης οικίας,
ὅπου αληθώς εφυλακίσθη ζων,
ανεγείραντες σωρόν από αυτούς
τους λίθους της κρημισμένης

εκδικῶ: εκδικούμαι για προσβολή
που έγινε.

Βασιλίας, επάνω εις τον οποίον έγραψαν τοιαύτην επιγραφήν: «Δέξαι, Βολταίρε, τας τιμάς της Πατρίδος σου, εις τούτον τον ίδιον τόπον όπου σε εφυλάκωσε δέσμιον η τυραννία».

Το πρωί λοιπόν εξήλθεν η άμαξα συρομένη από δώδεκα λευκούς ωραίους ίππους. Από το εν μέρος της άμάξης ήτον γεγραμμένον: «Αν ο άνθρωπος εγεννήθη αυτεξούσιος, πρέπει να κυβερνάται και να δεσπόζεται μόνος του»· από το άλλο: «Ο άνθρωπος έχει την εξουσίαν και το δικαίωμα να κολάζη τους τυράννους του». Επάνω εις την θήκην του λειψάνου του ήτον το άγαλμα του Βολταίρου απαραλλάκτως όμοιον, κείμενον εις την κλίνην ύπτιον, σκεπασμένον με πάπλωμα πλην του προσώπου. Εις την θήκην ήτον η παρούσα

επιγραφή: «Ποιητής, φιλόσοφος, ιστορικός· εφώτισε το ανθρώπινον πνεύμα, και μας προητοίμασεν εις την υποδοχήν της ελευθερίας». Εις κάθε άλογον ήτον ένας ιπποκόμος ενδεδυμένος ρωμαϊκήν στολήν· προ της αμάξης ήτον και άλλο άγαλμα του Βολταίρου, καθήμενον εις θρόνον, και τριγύρω του αι εικόνες όλων των μεγάλων ανθρώπων φερόμενοι επάνω εις κοντάρια, οίον* του Ρουσό,* του

οίον: όπως.

Ρουσό Ζαν-Ζακ (1712-1778):

Γάλλος συγγραφέας και φιλόσοφος. Οι ιδέες του επέδρασαν γόνιμα στην ευρωπαϊκή σκέψη και οι πολιτικές του αντιλήψεις επηρέασαν τη Γαλλική Επανάσταση.

Μιραβό* και των τοιούτων. Κατόπιν αυτού του καθήμενου αγάλματος, εις μίαν μικράν βιβλιοθήκην, όλα του τα συγγράμματα εις εβδομήκοντα τόμους χρυσοδεμένους (επειδή ηξεύρεις ότι αυτός ήρχισε να γράφη από των 17 ετών της ηλικίας του, και έγραφεν έως του ογδοηκοστού τρίτου έτους· το πρώτον του σύγγραμμα ήτον μία τραγωδία,

---

Μιραβό: Μιραμπό (1749-1791): Ο πιο διακεκριμένος ρήτορας της Γαλλικής Επανάστασης. Το 1789 εγκατέλειψε την τάξη των ευγενών και πήρε μέρος στη Συντακτική Συνέλευση ως αντιπρόσωπος της τρίτης τάξης. Οπαδός της συνταγματικής μοναρχίας συνέβαλε με τις γνώσεις και την ευγλωττία του στις νίκες της Συντακτικής Συνέλευσης.

ο Οιδίπους λεγόμενος, την οποία
έγραψε προ του Βολταίρου και ο
ημέτερος Σοφοκλής)· την βιβλιοθή-
κην αυτήν περιεκύκλωναν όλοι οι
σπουδαίοι* και Ακαδημαϊκοί του
Παρισιού· δεν σε λέγω τα μουσικά
όργανα, το άπειρον πλήθος όσον
προηγείτο και ηκολούθει αυτήν την
παράδοxon λιτανείαν, όσον ήτον
διεσπαρμένον εις τους τόπους
όλους της πόλεως, όθεν είχε
περάσει η πομπή, το πλήθος των
ξένων, όσοι ήλθον από όλα τα ξένα
μέρη της Ευρώπης –Πάρθοι,* Μήδοι
και Ελαμίται*– επειδή είχαν την

σπουδαίος: σπουδαστής, λόγιος.

Πάρθοι: Πέρσες.

Ελαμίται: Εβραίοι· η ονομ.

προέρχεται από τον Ελάμ, γιο του
Σημ.

είδησιν προ ενός σχεδόν μηνός·
τούτο μόνον σε λέγω, ότι είδον προ
τούτου και την κηδείαν του Μιραβό,
αλλά δεν ηξεύρω ποίαν να
ονομάσω λαμπροτέραν. Το
λείψανον εξήλθεν εις τας εννέα
ώρας το πρωί από την Βασιλίαν
και μόλις έφθασεν εις την
εκκλησίαν το μεσονύκτιον.

Όλα αυτά τα είδον από το
παράθυρόν μου με πολλούς άλλους
σοφούς Γάλλους και Άγγλους, οι
οποίοι ήλθον εξεπίτηδες εις τον
οίκον μου την ημέραν εκείνην. Δεν
με εξέπληξε, φίλε μου, μήτε η
μεγαλοπρέπεια της κηδείας· μήτε ο
χρυσός και ο άργυρος, όστις
ηστραποβόλει από όλα τα μέρη,
εθάμβωσε τους οφθαλμούς μου.
Αλλ' όταν είδον τα βιβλία του
φερόμενα εις θρίαμβον και
περικυκλωμένα από πλήθος

Ακαδημαϊκών, τότε ήθελον να σε έχω πλησίον μου μάρτυρα και της αγανακτήσεώς μου και των δακρύων μου –δακρύων, φίλε μου, αληθινών, δακρύων απαρηγόρητων, τα οποία μ’ έκαμε να χύσω η ανάμνησις ότι ούτω και οι προπάτορές μας, οι αμίμητοι Έλληνες, ήξευρον να τιμώσι την σοφίαν. Και ποίοι άλλοι παρ’ αυτούς έγιναν τύπος και υπογραμμός όλων των καλών όσα βλέπει τις την σήμερον εις τους Ευρωπαίους; Δεν είναι αυτοί οι Αθηναίοι, οι οποίοι κατέστησαν άρχοντα της Σάμου τον Σοφοκλέα, δι’ αμοιβήν μιας τραγωδίας* την οποίαν εσύνηθεσε; Δεν είναι αυτοί –

μιας τραγωδίας: πρόκειται για την Αντιγόνη, που πρωτοπαίχτηκε στα Μεγάλα Διονύσια το 442π.Χ..

αλλά τι ματαίως να ανανεώσω
παλαιάς και ανίατους πληγάς;
Βάρβαρον και αχρειέστατον γένος -
έλεγον εις τον εαυτόν μου- κάκιστοι
Τούρκοι! πολλοί και από το γένος
μου (ίσως και εγώ ο ίδιος) ήθελον
είναι την σήμερον ισότιμοι του
Βολταίρου, αν η υμετέρα τυραννία
δεν είχε καταστήσει στείραν και
άγονον την καρποφόρον μητέρα
των σοφών, την Ελλάδα!...

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

---

1. Ποια ελατήρια παρακίνησαν τον καθολικό κλήρο του Παρισιού να απαγορεύσει την ταφή του Βολταίρου;
2. Τι συγκίνησε ιδιαίτερα τον Κοραή από την κηδεία του Βολταίρου και γιατί;

3. Να συζητήσετε την άποψη που υποστηρίζει ο Κοραΐς στην τελευταία παράγραφο.

4. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την επιστολή ως ιστορική πηγή για την εποχή; Σε τι όμως διαφέρει από μια ιστορική έκθεση ενός γεγονότος;

Αδελφική διδασκαλία

Το 1798 κυκλοφόρησε ένα φυλλάδιο στον υπόδουλο ελληνισμό με τίτλο Πατρική Διδασκαλία, τυπωμένο στην Κωνσταντινούπολη. Το κείμενο αυτό, γραμμένο με ένα πνεύμα εθελοδοουλείας, απέτρεπε τους Έλληνες από επαναστατικές ενέργειες. Αποδόθηκε στον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Άνθιμο, ο οποίος όμως αρνήθηκε την πατρότητα του και το αποκήρυξε.

Ο Κοραΐς, που παρακολουθούσε με άγρυπνο μάτι ό,τι συνέβαινε στο υπόδουλο Γένος, αντέδρασε αμέσως με ένα αντιρρητικό κείμενο¹

---

1. Πραγματεία γραμμένη για να αποδείξει με ειδική επιχειρηματολογία ότι ορισμένες απόψεις είναι ψευδείς και αστήριχτες.

που τύπωσε ανώνυμα στη Ρώμη το 1798 με τίτλο Αδελφική διδασκαλία. Σ' αυτό ανασκευάζει τις θέσεις του ανώνυμου συντάκτη της Πατρικής Διδασκαλίας –αρνείται ότι είναι κείμενο του Πατριάρχη και το θεωρεί ψευδεπίγραφο– με περικοπές από το Ευαγγέλιο, τις Πράξεις και τις Επιστολές των Αποστόλων. Μετά την αντίδραση αυτή το φυλλάδιο αποσύρθηκε από την κυκλοφορία και εξαφανίστηκε.

Δίνουμε ένα απόσπασμα από την Αδελφική διδασκαλία, για να δούμε καθαρά τον πατριωτισμό του Κοραή και το ακοίμητο ενδιαφέρον του για τη μοίρα των Ελλήνων.

[Όσοι προΐστασθε των Γραικών...]

Εις την Ρώμην ευρισκόμενος με πολλούς άλλους ομογενείς μου,

αφού η Ρώμη, παρά πάσαν ελπίδα, ηλευθερώθη από των μακαριωτάτων αυτής Πάπων την τυραννίαν, έλαβον από φίλον τινά, της Κωνσταντινουπόλεως κάτοικον, το βιβλιάριον επιγραφόμενον «Πατρική διδασκαλία, συντεθείσα παρά του μακαριωτάτου πατριάρχου της αγίας πόλεως Ιερουσαλήμ κλπ.». Μόλις αναγνόντες το ήμισυ, επληροφορήθημεν όλοι συμφώνως, ότι η Πατρική αύτη Διδασκαλία είναι ψευδεπίγραφος. Επειδή εν εξ ανάγκης από τα δύο έπεται, αν την υποθέσωμεν γνήσιον του Ιεροσολύμων γέννημα· ή ότι έχασε παντελώς η Μακαριστής του τας φρένας, ή ότι μετεσχηματίσθη εκ ποιμένος εις λύκον, διά να σπαράξη του Χριστού την Εκκλησίαν.

Υπερασπίζει και δικαιολογεί την τυραννίαν των Τούρκων ο συγγραφεύς του βιβλίου. Θρηνεί την κατάργησιν της παπικής εξουσίας, αγκαλά* ρητώς να το φανέρωση δεν τολμά. Και τους Γραικούς, να υποτάσσωνται αλόγως εις τους τυράννους, σπουδάζει* να πείση με μαρτυρίας της θείας Γραφής, τας οποίας ή παρεξηγεί ή κολοβάς φέρει εις το μέσον,* κατά την συνήθειαν όλων των αιρετικών. Εις ολίγα λόγια, η Πατρική αύτη Διδασκαλία γέμει από τοσαύτας βλασφημίας, εναντίας* εις τον ορθόν λόγον, εις την ιεράν

αγκαλά: μολονότι, αν και.

σπουδάζω: προσπαθώ.

κολοβάς φέρει εις το μέσον: τις παρουσιάζει περικομμένες.

εναντίος: αντίθετος.

ημών θρησκείαν, και εις αυτήν την περί ελευθερίας δόξαν της Ανατολικής Εκκλησίας, ώστε είναι των αδυνάτων* να εγεννήθη από τον εγκέφαλον ενός ορθοδόξου και συνετού πατριάρχου.

Ουδεμίαν βέβαια βλάβην οι Γραικοί φοβούνται την σήμερον από τοιούτον μωρόν σύγγραμμα. Αλλ' είναι φόβος, μήπως οι Ευρωπαίοι, αναγνόντες αυτό κατά τύχην, συμπεράνωσιν ότι τοιαύτα είναι όλων των Γραικών τα φρονήματα· ότι είμεθα όχι μόνον δούλοι, αλλά και φίλοι της δουλείας, όχι μόνον δέσμιοι, αλλ' ότι και καυχώμεθα εις τα δεσμά, και την μαστίζουσαν ημάς χείρα του τυράννου με ανδραποδώδες σέβας ασπαζόμεθα.

είναι των αδυνάτων: είναι αδύνατο.

Ανάγκη λοιπόν είναι να κηρύξωμεν εις όλην την Οικουμένην, αντιλέγοντες εις το μωρόν τούτο σύγγραμμα, ότι το κατά των τυράννων μίσος είναι ριζωμένον εις τας ημετέρας καρδίας· ότι του να μην ελευθερωθώμεν μέχρι της σήμερον από τον ζυγόν, αίτιον είναι όχι η ημετέρα ανανδρία, αλλ' η ζηλοτυπία πολλών ηγεμόνων της Ευρώπης, οι οποίοι κολακεύοντες αναισχύντως τον ημέτερον τύραννον, βραδύνουσι την ελευθερίαν ημών.

Προ ολίγου έτι* της Γερμανίας ο αυτοκράτωρ,* αγκαλά βασανιζόμενος από οδυνηράν και θανάσιμον

έτι: ακόμη.

της Γερμανίας ο αυτοκράτωρ: εδώ της Αυστρίας.

νόσον, η οποία καν* έπρεπε να τον διδάξη την φιλανθρωπία και την συμπάθεια, παρέδωκεν ασπλάχως εις τον τύραννον της Ελλάδος οκτώ Γραικούς,* οι οποίοι εν Βιέννη της Αουστρίας εζήτουν ησύχως τα αρμόδια μέσα* του να φωτίσωσι, και από τον ζυγόν της δουλείας να ελευθερώσωσι τους ιδίους ομογενείς. Παρίστανται ίσως ταύτην την ώραν δέσμιοι έμπροσθεν του τυράννου οι

καν: τουλάχιστον.

οκτώ Γραικοί: είναι ο Ρήγας και οι επτά σύντροφοι του που τους συνέλαβε η αυστριακή αστυνομία στην Τεργέστη και τους παρέδωσε στους Τούρκους, για να βρουν μαρτυρικό θάνατο στο Βελιγράδι.
αρμόδια μέσα: κατάλληλα μέσα.

γενναίοι οὔτοι της ελευθερίας
μάρτυρες. Ἴσως, ταύτην την ὥραν,
καταβαίνει εἰς τα ἱεράς κεφάλας των
ἡ μάχαιρα του δημίου, εκχέεται* το
γενναίον ελληνικόν αίμα από τας
φλέβας των, και ἵπταται ἡ μακαρία
ψυχή των, διά να υπάγη να
συγκατοίκηση με ὅλων των υπέρ
ελευθερίας αποθανόντων τας
αιιδίμους* ψυχάς.

Αλλά του αθώου αίματος ἡ
έκχυσις αὐτή αντί του να
κατάπληξη τους Γραικοὺς θέλει
μάλλον τους παροξύνει* εἰς
εκδίκησιν. Ἡ Ελλάς ὅλη, με τα
δάκρυα εἰς τους οφθαλμούς,
παρακαλεῖ τους εν Τεργεστίω

εκχέεται: χύνεται.

αιιδιμος: αείμνηστος.

θέλει... παροξύνει: θα τους
παρακινήσει.

πραγματευομένους* Γραικούς, να αφήσωσιν εις ερήμωσιν την πόλιν του αχάριστου και μισέλληνος αυτοκράτορος, και να μεταοικισθώσιν* εις τας νεωστί* ελευθερωθείσας αυτής* νήσους,* όπου χωρίς κανένα φόβον προδοσίας, ευτυχείς και ελεύθεροι, δύνανται να ζήσωσιν.

Δέξαι λοιπόν ευμενώς, ω φίλη μου πατρίς, δέξασθε φίλοι μου

πραγματευόμενος: έμπορος.

να μεταοικισθώσι: να εγκατασταθούν.

νεωστί: πρόσφατα.

νήσους: πρόκειται για τα Επτάνησα, που με τη Συνθήκη του Καμποφόρμιο (1797) και τη διάλυση της Ενετικής Δημοκρατίας πέρασαν στους Γάλλους.

ομογενείς, φίλοι Γραικοί, απόγονοι των παλαιών εκείνων ηρώων, την παρούσαν αδελφικήν διδασκαλίαν, κατά πάντα διάφορον από την ψευδεπίγραφον Πατρικήν Διδασκαλίαν. Μήτε πυρ, μήτε σίδηρος ψυχράνη ποτέ εις τας υμετέρας καρδίας την διάπυρον* της ελευθερίας αγάπην, το άσπονδον κατά της τυραννίας μίσος. Έχετε πάντοτε έμπροσθεν των οφθαλμών τα πάνδεινα κακά, όσα καθ' εκάστην υποφέρετε από το άγριον έθνος των Τούρκων, και ενθυμείσθε όσα έλεγον οι ημέτεροι πρόγονοι, παροξύνοντες αλλήλους κατά των Περσών:

διάπυρος: θερμός, φλογερός.

**ω παῖδες Ελλήνων,* ἴτε
ελευθερούτε πατρίδ'**

**ελευθερούτε δε
παῖδας, γυναίκας,
θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
θήκας τε προγόνων·
νυν υπέρ πάντων αγών.**

**Και ταῦτα μεν προς απαντάς
κοινῶς τους Γραικοῦς. Προς υμᾶς
δε, ὅσοι προΐστασθε των Γραικῶν,
εἴτε λαϊκοί, σεμνυνόμενοι με το**

**ω παῖδες Ελλήνων: Από την
τραγωδία του Αισχύλου Πέρσαι (στ.
472 κ.ε.): Εμπρός, των Ελλήνων
γενναία παιδιά! να ελευθερώσετε
πατρίδα, / τέκνα, γυναίκες και των
πατρικῶν θεῶν σας / να ελευθερώ-
στε τα ιερά και των προγόνων /
τους τάφους· τώρα για ὅλα 'ναι που
πολεμάτε, (μτφρ. Ι. Γρυπάρης).**

ὄνομα των ἀρχόντων εἴτε του κλήρου, ὀνομαζόμενοι Παναγιώτατοι, Μακαριώτατοι, Πανιερώτατοι, Πανοσιώτατοι κτλ., λέγω, ὅτι ἡ εὐλάβεια ἢ ὁ ζήλος των πιστῶν δεν ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς τας τοιαύτας ὑπεροχικὰς ἐπωνυμίας,* πλην δια να τους ποιμαίνετε, ὡς Θεοῦ διάκονοι, ἐκουσίως καὶ ὄχι ἀναγκαστῶς,* δια να δίδετε εἰς αὐτοὺς τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα, δια να γίνεσθε εἰς τους πάντας ἄλας καὶ φως. Φως, δια να διασκεδάσετε τὸ καλύπτον αὐτοὺς τῆς ἀμάθειας καὶ δεισιδαιμονίας σκότος. Ἄλας, δια να τους φυλάττετε ἀβλαβεῖς ἀπὸ τὴν βρωμερὰν σήψιν τῆς τουρκικῆς παρανομίας.

ὑπεροχικὰ ἐπωνυμιαί: τίτλοι διακεκριμένοι.

ἀναγκαστῶς: ἀναγκαστικά.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Ποιο είναι το περιεχόμενο της Πατρικής Διδασκαλίας και με ποια επιχειρήματα το ανασκευάζει ο Κοραής;**
- 2. Ποιος κυρίως λόγος οδηγεί τον Κοραή να ανασκευάσει το ύποπτο φυλλάδιο;**
- 3. Τι συμπεραίνετε για το ρόλο που διαδραμάτισε ο Κοραής στις ελληνικές υποθέσεις πριν και μετά την Επανάσταση; (Προτού απαντήσετε να λάβετε υπόψη σας
α) ό,τι γράφεται για τον Κοραή στο σημείωμα για το διαφωτισμό β) τις συμβουλές της Αδελφικής Διδασκαλίας στους ομογενείς, τον κλήρο και τους άρχοντες.)**

Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833)

Κορυφαίος εκπρόσωπος του νεοελληνικού διαφωτισμού και μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του νέου ελληνισμού, ανάλωσε τη ζωή του στο φωτισμό του Γένους και στην αναγέννηση της ελληνικής παιδείας. Γεννήθηκε στη Σμύρνη, αλλά η καταγωγή του ήταν από τη Χίο. Σπούδασε ιατρική στο Μονπελλιέ της Γαλλίας και εγκαταστάθηκε από το 1788 στο Παρίσι, όπου και έζησε ως το θάνατο του. Ο 18ος αιώνας διαμόρφωσε το στοχασμό του. Ζώντας στο κέντρο των κοσμοϊστορικών γεγονότων της Γαλλικής Επανάστασης, που άνοιξε

νέους ορίζοντες στην Ευρώπη, επηρεάζεται και εγκαταλείπει την ιατρική, για να αφοσιωθεί στη φιλολογία. Είχε την πεποίθηση ότι ο φωτισμός του Γένους είναι προϋπόθεση για την εθνική του αποκατάσταση. Η φιλολογία τού παρείχε τη δυνατότητα να μεταδώσει την προγονική σοφία και αρετή στους συμπατριώτες του. Το πλούσιο διαφωτιστικό του έργο το μεταδίδει εκλαϊκευμένο στα Προλεγόμενα των εκδόσεων των αρχαίων συγγραφέων. Σε όλη του τη ζωή στάθηκε ακοίμητος φρουρός των ελληνικών συμφερόντων με τις γνωριμίες του, σύμβουλος, συμπαραστάτης και εμπυχωτής σε κάθε πατριωτική προσπάθεια. Η παιδεία ήταν το ασίγαστο πάθος του. Σε κάθε ευκαιρία δημοσιεύει πατριωτικά και πολιτικά φυλλάδια,

με τα οποία προπαγανδίζει τις ιδέες του. Έργα του: Αδελφική διδασκαλία (1798), Άσμα Πολεμιστήριον (1802), Σάλπισμα Πολεμιστήριον (1801), Πρόδρομος Ελληνικής Βιβλιοθήκης (1805), Ελληνική Βιβλιοθήκη (1807-1826· περιλαμβάνει 16 τόμους με έργα αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων), Ελληνικής Βιβλιοθήκης Πάρεργα, τόμοι 9 (1807 - 1826), Ατακτα, τόμοι 9 (1828 - 1935) κ.ά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 3ου ΤΟΜΟΥ

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

(1669-1830)	7
Ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός	8
Ο νεοελληνικός διαφωτισμός	11
Η λογοτεχνία κατά την τρίτη περίοδο	14
1. Η ποίηση	18
2. Η πεζογραφία	22
3. Το θέατρο	26
Α' Λαϊκές αφηγήσεις	28
Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου, εκδ. Ερμής (Γ. Βελουδής)	28
Χρονικό του Γαλαξιδίου, εκδ. Σάθα	41
Β' Άνθη ευλάβειας	59
Εκκλησιαστική ρητορική	64
Ηλίας Μηνιάτης, Περί φθόνου, Βασική Βιβλιοθήκη, τόμ. 8	67
Κοσμάς Αιτωλός, Από τις Διδαχές, εκδ. Τήνος (Ι.Β. Μενούνος)	80

Γ' Νεοελληνικός διαφωτισμός ...	88
Δημήτριος Καταρτζής, [	
Από τη χρεία να οδηγούμαστε	
εις τα αναγκαία], εκδ. Ερμής,	
(Κ.Θ. Δημαράς)	89
Ρήγας Βελεστινλής,	
Η επαναστατική προκήρυξη,	
Βασική Βιβλιοθήκη,	
τόμ. 10 (Λ. Ι. Βρανούσης)	103
Ανώνυμος, Ελληνική Νομαρχία	
[Η εφεύρεσις των χρημάτων],	
Βιβλιοεκδοτική, (Γ. Βαλέτας)	116
Αδαμάντιος Κοραής, [Η κηδεία	
του Βολταίρου], Σύλλογος Προς	
Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων	
(Λ. Ι. Βρανούσης)	129
Αδελφική διδασκαλία	
[Όσοι προΐστασθε των Γραικών...],	
εκδ. Πηγής (Γ. Βαλέτας)	141

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.